

‘ŞAHSENEM’ ROMANI OKUYUCULARI İÇİN KILAVUZLUK DENEMESİ

Yrd. Doç. Dr. Ayşe ULUSOY TUNÇEL*

ÖZ: Diğer ülkelerin edebiyatlarında olduğu gibi Türk Edebiyatı için de ‘tarih’ her zaman zengin bir malzeme olarak görülmüş, yazarlar farklı zamanlarda farklı eğilimlerle bu birikimden istifade etmişlerdir. Günümüzde de hâlâ tartışılmakta olan Ermeni meselesini ve tehcir hadisesini Birinci Dünya Savaşı’nın atmosferi içinde ele alan “Şahsenem” romanı bu konu üzerine yazılmış romanlara farklı bir bakış açısı ile eklenmiş yeni bir roman’dır. 1914- 1920 yılları arasında yaşanan olayları bir Osmanlı Paşası’nın hatıra defterinden nakleden eser, 1970’li yılları ve bugünü işleyen ikinci bölümünde de meseleyi tarihî boyutuyla birlikte değerlendirme imkânı sunar. Klasik yapıda bir roman olan Şahsenem, tarihten ve günümüzden seçtiği gerçek veya kurgu ürünü çok sayıda roman kişileriyle ele aldığı meseleyi kavrar ve değerlendirir. Resmi söylemle örtüşen ve meselenin çözümüne ilişkin ortaya koyduğu tekliflerle onu aşan Şahsenem romanı, bir edebî esere yakışan estetik bütünlüğü ihmal etmeden, bir tarihî hadise üzerine ‘bilgi’ ve ‘bilinç’ veren ve uyandırmayı başardığı meşru şüphelerle insanları araştırmaya sevk eden önemli bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: ‘Tarihî’ roman, ‘Anahtar’ roman, Ermeni tehciri, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı

An Attempt of Guidance for the Novel of Şahsenem

ABSTRACT: As in the case of other countries' literature, ‘history’ has also been considered a very rich material in the Turkish Literature at all times and authors have always taken advantage of these accumulation in different times with different tendencies. Today, the novel “Şahsenem” which deals with the Armenian question and the deportation process, has

---

* Afyon Kocatepe Üni. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl.,
ayseulusoytuncel@gmail.com

a highly controversial topic of today's world, emerged in the atmosphere of the First World War unlike to its counterparts.. While the novel explains the events occurred during 1914-1920 from the diary of an Ottoman Pasha, the second part discusses the 1970s up to recent times letting the readers to have a chance to evaluate the incidents from a historical perspective. The classic novel Şahsenem perceives and evaluates the concerned issue with a large number of real or fictional novel characters. The novel Şahsenem is of an important work which not only overlaps but also goes beyond the official discourse with its proposals to solve the problem while giving 'information' and 'consciousness' on a historical event and motivating the people to search due to legitimate doubts that it has raised without neglecting the aesthetic integrity of a literary work.

Key Words: 'Historic' novel, 'Key' novel, Armenian question, The First World War, Independence War

Giriş

Bilgi, hangi dala ait olursa olsun, ortak aklın oluşmasına katkı sağlamıyorsa, işlevini yerine getiremiyor demektir. İdeolojik şartlanma türünden bilgiyi değil, insanı birey ve bir kültürün / tarihin bilinçli üyesi, insanlığın barış içinde yaşamasının savunucusu yapmanın derdine düşen bilgiyi işaret ettiğimi belirtmek isterim. Kökleri geçmişte olan, taraftarlığın öfkesinden veya tepkisinden yakasını kurtaramayan trajik olgulara ait bilgilere yaklaşmak ise, gerçekten kolay değil.

Tarih ve siyasetin mantığı ve bilgi'ye bakışı her zaman paralel bir konumda yürümüyor. Siyasetçi ve idarecilerin kavga etmemeye özen gösterdiği bilgilerin bir kısmı edebiyat eserlerinin dünyasından gelmektedir; 'geçmiş' bilgisinin günümüz insanına aktarılmasında edebiyat eserlerinin etkili bir imkân olduğunu kabul etmeyen de çıkmamaktadır.

Romanlar bilgi ve birikime katkıda bulunabilir mi? Bu soruya evet demiyor olsak da edebî eserlerin davranış değişmelerine de, daha fazla bilgi edinme ihtiyacına da imkân verdiğini söyleyebiliriz. Konusunu tarihten almış olan roman, hikâye, tiyatro eseri ve sinema/tv draması türünden eserler, insanların bilgisinde yeni açılımlara ve daha çoğunu/doğrusunu öğrenme ihtiyacına yol açabilmektedir. Bu türden eserlerin bir kısmı ise, okuyucusundan/seyircisinden gerekli tarihe ait alt yapı bilgisi ve eleştirel hazırlık beklemektedir.

Edebiyat-tarih kardeşliğinin canlı göstergelerinden olan 'tarihî romanlar' Türk edebiyatında da gittikçe sayılarını çoğaltmaya devam ederken 'edebîlik' ve 'yeniden yorumlanan tarih'le ilgili bir dizi tartışmaları da peşleri sıra getiriyorlar. Yazarlar genellikle 'gündemde olan' veya 'cazibesini kaybetmemiş' tarihî dönemleri ve meseleleri konu

olarak seçtikleri için eserleriyle -bu romanlar tarihî iklimli serüven romanları bile olsa- meselelere karşı bir tür ‘farkındalık’ yaratıyorlar. Tarihî romanlar bir yandan edebiyat dünyasındaki çeşitliliği artırırken bir yandan da okuyucunun romanla daha sık -konunun cazibesine kapılanların belki de ilk defa- buluşmasına zemin hazırlıyorlar. Çok sayıda tarihî romanın kaleme alınması, hatta aynı meselelerin birden çok romanda işlenmesi hem ‘tarihi yorum tecrübemizi’ artırıyor hem de bu romanların edebiliğinin, yeniden değerlendirilmesine vesile oluyor.

Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılması konusunu *Soylu Sessizlik* adlı romanında ele alan S. Dursun Kuvel, ikinci tarihî romanı olan *Batum Çıkmazı*’nda da 1917 ve sonrasında Kafkaslar’daki gelişmeleri işlemiştir. Yazar, hâlâ Türkiye’nin gündeminde olan ve uzun bir süre de böyle kalacağı benzeyen Ermeni meselesini ise 2012 Mart’ında yayımlanan “*Şahsenem*” adlı romanında değerlendirmiştir. Gerek ele aldığı zaman dilimi, gerek o dilim içinden seçip büyüteç altına taşıdığı olaylar ve gerekse kişiler açısından “*Şahsenem*” romanı, ‘tarihî roman’ tanımına uygun düşmektedir.¹ “*Şahsenem*”, söz konusu dönemden uzaklaştıkça konuyla ilgili artan ilmî belgelerin de ışığında, konuyu öğrenmek ve üzerinde düşünmek isteyenlerin ‘sağduyu’ya ne kadar yaklaştığını gösteren somut bir kanıttır ayrıca.

Olay Örgüsü

Romana adını veren Şahsenem, Erzurum’un on beş haneli Yarkaya köyünde annesi Aliye, dedesi ve babaannesi Hatip dede ve Hüsniye nine ile birlikte yaşayan sekiz yaşlarında yetim bir çocuktur. Aile, hayvanların sütünden yaptıkları yağ ve peyniri köydeki Ermeni bakkala vererek geçimini sağlar.

Babaannesi ve dedesi de bir gece Ermeniler tarafından katledilen Şahsenem, annesiyle birlikte hayatlarının geri kalan kısmını, Şahsenem’in anne dedesi Behram Ağa ve karısı Sultan Ana’nın yaşadıkları, Yarkaya’dan daha büyük bir köy olan Güneşli köyünde geçireceklerdir. Şahsenem’in dayılarından Hacı Ali ile Ramazan, üç yıl önce Balkan

---

¹ Tarihi romanın tanımını yaptığı ve önce, 1976’ da yayınlan Atsız Armağanı’nda sonra kitabında yer alan “*Tarihi Roman ve Atsız’ın Tarihi Romanları Üzerine Düşünceler*”, adlı yazısında (Tural 2005: 209-246) Sadık Tural, yazar ile tarihî gerçeklik arasındaki ilişkiyi, olayların ‘şahidi olunmamış’ bir zamanda geçmesi ve ‘tarihî olay ile kişileri çarpıtmamak’ şartına bağlıyordu. Konusunu tarihten alan eserlerin yapısına ilişkin değerlendirmelerini *Tarihten Destana Akan Duyarlılık* adlı kitabındaki “*Bilincin Söze Emanet Edilmesi*” başlıklı bölümde yer alan bir dizi yazısıyla (Tural 2006: 7-126) sürdüren Sadık Tural, geçmişteki olay ve kişilere, ideolojik şartlanmayla yaklaşmamayı benimseyen ve anlattıklarını, o iklimdeymiş gibi duyan ve duyuran ‘sanatkâr mizaç’ sahipliğini ısrarla vurgulamaktadır.

Savaşı'nda şehit düşmüşler, on dört yaşında yakışıklı bir genç olan dayısı Şamil evin tek oğlu olarak kalmıştır. İki oğlu bir kızı olan Gencağa'nın da büyük oğlu Hıdır, amca çocukları gibi Balkan Savaşı'nda şehit olmuştur.

Romanda, 1910'lu yılların koşullarını yansıtan bir model köy olarak oluşturulan Güneşli köyünde de o zamana kadar huzur içinde yaşayan Türk ve Ermeni ailelerin arası giderek bozulmaya başlamıştır. Köyün bilge kişileri Nadir Bey ve Behram Ağa, zaman zaman köy odasında toplanarak anlaşmazlıkları düzeltmeye çalışırlar. Samimi ve uysal Dirgovanların yanı sıra, Artin Kalciyan ve ailesi de Güneşli köyünde hayatlarını sürdürürler. Fakat Kalciyanlar, kendi soydaşları dahil, kimseyle görüşmezler. Güneşli köyünü koruyan jandarmaların da köyden ayrılmasıyla köy eşkıya tehdidinde daha da açık hale gelir.

Güneşli köyünün kasvetli ve donuk yaşamında Şahsenem kendisine yeni dostlar edinir. Çocukları olmayan Mko ve karısı Takuhi, Şahsenem'i evlat hasretiyle kucaklarlarken Şahsenem de vaktinin çoğunu Dirgovanlarda geçirir. Bir akşam Kalciyanlara gelen misafirler bütün köyün dikkatini çeker. Bu misafirlerden Ohannes Kayayan, Artin Efendi'nin karısı Zibet Hanım'ın kardeşidir ve Maraş Amerikan Okulu'nda öğretmenlik yapmaktadır. Aynı okulda öğretmenlik yapan Bedros Kapamacıyan da Artin Efendi'nin kızı Manoş'un nişanlısıdır. Kalciyanlar, büyük Ermenistan idealine inanmakta ve bu arzularını gerçekleştirmek için her yolu mübah görmektedirler. Ohannes ve Bedros, Türkleri sevmeyen fakat, yaşı, tecrübesi ve bilgisi ışığında bu ideale de inanmayan Artin Efendi'yi müstakil Ermenistan konusunda iknaya çalışırlar. Gençler, bir yandan Anadolu'daki Ermenileri silahlandıran bir yandan da Rus ordusunda yer alacak Ermeni gönüllülerini toplayan General Antranik'ten de övgüyle söz ederler.

1914 yılının Temmuz ayında Almanların Rusya'ya savaş ilan etmesiyle Osmanlı İmparatorluğu da Almanların yanında yeni bir savaşa girmiştir. Bir hafta sonra Anadolu'da Genel Seferberlik ilan edilir. Şahsenem'in dayısı Şamil'den ve ineği Sarıkız'dan ayrılmasından yaklaşık bir ay sonra köy Ermeni çetesinin baskınına uğrar. O geceyi Mkolarda geçiren Şahsenem'i Mko Dirgovan kendi kızı Flora olarak tanıınca Şahsenem ikinci defa olmak üzere ölümden kurtulur. Maiyetindeki bir grup askerle birlikte bölgeyi korumakla görevli olan Osmanlı Feriki Nihat Paşa, Güneşli köyündeki eşkıya baskınına haber alır almaz askerleriyle birlikte kısa zamanda köye ulaşır. Romanın iki temel kişisi Şahsenem'le Nihat Bey'in yolları burada kesişir. Nihat Paşa hem Dâhiliye Nezareti'nin hem de Harbiye Nezareti'nin özel temsilcisi olarak yaklaşık bir yıldır bölgeyi dolaşmakta; olaylar karşısında alınacak tedbirleri hükûmete rapor etmekte, tarafları sakinleştirmeye, yükselen tansiyonu düşürmeye çalışmaktadır. Güneşli köyünde de baskına uğramış

diğer köylerde yaptıkları gibi cenazeleri defnederek namazlarını kılarlar. Nihat Bey vahşetten kurtulan iki Ermeni aileyle tanışır. Bu aileden biri olan Dirgovanlar Şahsenem'i evlat edinerek yanlarında İstanbul'a götürmek isterler. Hem yetim hem öksüz kalan Şahsenem de onları bırakmak istemez. Nihat Bey'in eşi Gülbahar Hanım ve on yedi yaşlarında olan kızı Nurtaç da İstanbul'da yaşamaktadır. Şahsenem'i bir emanet olarak gören Nihat Bey onu uzaktan olsa himaye etmek niyetindedir. Bu amaçla Dirgovanların İstanbul'da kalacakları adresi alırken kendi adresini de onlara vermiştir. Kalcıyanlar da akrabaları Ohannes ve Bedros'un yaşadığı Maraş'a yerleşmek isterler. İki aile gidecekleri yere güvenle yolcu edildikten sonra Nihat Bey askerleriyle birlikte Erzurum'a doğru yola çıkar.

Yazar, Doğu bölgesinin o yıllardaki durumunu, bu bölgede yaşanan karışıklığın iç ve dış sebeplerini, hadiseler devlet bakış açısını ve aldığı tedbirleri daha geniş çerçevede yansıtabilmek için devleti temsil eden, zaman zaman da eleştiren sağduyulu asker Nihat Bey tipini kurgulamıştır. Asker Nihat Bey'in bölgedeki maceraları romanın başından itibaren Şahsenem'in hikâyesiyle paralel bir şekilde işlenmiştir.

Romanda Nihat Bey'in Doğu Anadolu bölgesindeki faaliyetleri Van Valiliği önünde halkı sakinleştirmek ve onlara nasihat vermek amacıyla yaptığı bir konuşmayla başlar. Ermenilerle Kürtler arasında yaşanan gerginlik, böyle bir konuşmayı zaruri kılmıştır. Kürt Ağalarına seslenen Nihat Bey, canilik ve çetecilik edenlerin yüzyıllardır Türklerle yaşayan, onlara komşuluk eden Ermeniler olmadığını belirterek, Kürt Ağalarının bu bir avuç Ermeni'nin güvenliğinden de sorumlu olduğunu söyler. Van bölgesindeki meseleleri takip ederken bir yandan da çevre illere telgraflar çekerek ziyaret saatlerini bildiren Nihat Bey, bu bölgedeki Ermeni, Türkmen ve Azerilerle de görüşür.

Nihat Bey'in ilk görüştüğü kişi bölgedeki Ermeni cemaatinin önde gelen papazlarından Artin Limonciyan'dır. Nihat Bey, Van Valisi'nin de katılımıyla İran, Rus ve İngiliz konsolosları ile bir toplantı yapar. Türkmenlerin temsilcisi Abdullah Ağa ise henüz Türkmenlerle Ermeniler arasında ortaya çıkan çatışmaların münferit düzeyde kaldığını fakat gidişatın hiç de iyi görünmediğini söyler.

Nihat Bey, bir süre sonra Artin Limonciyan'ın öldürüldüğü haberini alır. Yakalanan katilin bir Ermeni olduğunun ve bölgeye kuzeyden geldiğinin anlaşılması Müslümanlara karşı oluşabilecek bir tahriki önlemiştir. Nihat Bey, bölgede durumun giderek bozulması üzerine İstanbul'a telgraf çekerek bazı yöneticilerin değiştirilmesini ve bölgeye daha fazla asker gönderilmesini ister. Bir yandan da Erzurum-

Kars mıntıkasına doğru yapılması düşünölen yolculuğun hazırlıklarına başlanır.

Nihat Bey, bu sefer de Fransız Cizvit papazları, Merzifon ve Maraş Amerikan Okulu'nda öğretmen olarak görev yapan iki Ermeni misyoneri ve Van kilisesinin papazından oluşan misafir heyetini kabul etmektedir. İçlerinden bir temsilcinin devletin Ermenilere yönelik saldırıları önlemede yetersiz kaldığını belirtmesi üzerine Nihat Bey, devletin adil ve güçlü olduğunu bir kez daha vurgularken şahsında da kararlı ve heybetli yapısıyla bu gücü ve adaleti temsil eder.

Nihat Bey, planlanan Erzurum yolculuğuna, bir bölük asker, bir rehber, yeteri kadar yiyecek ve bolca cephanе alarak çıkar. Nihat Bey, yol boyunca Kaymakam ve askerlerin yanı sıra halkın ileri gelenleriyle de görüşerek bölgedeki olaylarla ilgili onlardan bilgi alır. Ertesi gün bölgeye gelen Jandarma Komutanı Miralay Yusuf Bey, Nihat Bey'e son gelişmelerle ilgili bilgi verir. Masum Ermeniler de iki ateş arasında kalmışlar, Kürtlerin, Çerkezlerin ve nadiren de olsa Türkmenlerin saldırılarına hedef oldukları yetmediği gibi, kendi soydaşları olan Ermeni komitacıları tarafından da kendileriyle birlikte hareket etmeleri için tacize uğramaktadırlar. Yusuf Bey ayrıca İstanbul hükümetinin Ruslarla işbirliği yapan Ermenileri zorunlu göçe tabi tutmak için hazırlıklar yaptığını da duymuştur.

Nihat Bey ve beraberindeki askerler zorlu tabiat şartlarına, hastalığa, yokluğa ve eşkıya baskınlarına direnerek Erzurum'a doğru yol alırken mahalli idarecilerden umudunu kesen ahalinin de türlü şikâyetlerini dinlemek ve onlara çözüm bulmakla uğraşır. Yol üzerinde bulunan Gökçedađ Köyünde askerlerini dinlendiren Nihat Bey, köy muhtarı Gazi İsmail'in evine misafir olur. Muhtardan köyle ilgili bilgi alan Nihat Bey, köyde bulunan masum üç Ermeni ailesinin son gelişmeler üzerine çevrenin baskılarına dayanamayarak köyü terk ettiklerini öğrenir.

Bölüğün bir sonraki konaklama yeri Yelyurdu Köyüdür. Konaklayabilecekleri uygun bir bina arayan Nihat Bey'e köy muhtarı bir mektep binasını bir de Ares adlı Yahudi'nin boş konağını gösterir. Ares Efendi'nin kızı kaçırılıp sonra da ondan fidye talep edilmiş, Ares Efendi Jandarmaya şikâyete gidince kumandan kızını kurtarmak için kendisinden bin lira para istemiş, sonradan kaçırmanın Jandarma karakol kumandanı olduğu anlaşılımıştır. Ares Efendi de başına daha kötü şeylerin gelmesinden endişe ederek köyü terk etmek zorunda kalmıştır. Nihat Bey'in talimatıyla jandarma komutanı ve birlikte hareket ettiği birkaç devlet memuru hapse atılırlar.

Ertesi sabah Erzurum'a doğru yola çıkmaya hazırlanan Nihat Bey, Elmalı köyünün basıldığı haberini alır almaz buldukları yere üç saatlik

mesafede bulunan Elmalı köyüne yönelir. Nihat Bey, Jandarma karakolu komutanının kendisine yiyecek ve para vermedikleri için Elmalı köylülerini çetecilere karşı korumamakla tehdit ettiğini öğrenir. Karakol Komutanı Yüzbaşı Haluk Bey'in derhal yargılanması emrini verir. Sorumsuz olduğu kadar küstah bir asker de olan Haluk'un götürülürken hakîme rüşvet verip er geç çıkacağını söylemesi memleketin içten içe çürüdüğünün kanıtıdır. Elmalı köyünün ardından baskına uğrayan Güneşli köyünde karşılaştığı Şahsenem'i İstanbul'a uğurladıktan sonra Erzurum'a gelen Nihat Bey, gelir gelmez kendisine ulaşan bir telgrafla acilen İstanbul'a çağrıldığını öğrenir. Birliği, Yüzbaşı Samet ve Binbaşı Süleyman'a bırakarak İstanbul'a dönmeye karar verir.

Kalciyan ailesi ise Maraş'a ulaşmışlar, akrabaları Ohannes ile Bedros'un gösterişli konağına yerleşmişlerdir. Ertesi sabah Ohannes ve Bedros, Artin Efendi'yi manastırdaki toplantıya davet ederler. Maraş'taki Ermeni Fedaileri Alayı'nın Başkanı Karabet Terziyan burada toplanan Ermenilere hitap etmektedir. Maraş'ın Büyük Ermenistan ideali açısından en az diğer iller kadar stratejik bir öneme sahip olduğunu söyleyen Terziyan, Zeytun isyanında kanıtladıkları üzere büyük başarılar elde edebileceklerini, bunun için şartların çok müsait olduğunu belirterek Ermenileri kışkırtmaktadır. Siyasî ve tarihî konularda çok bilgili olan Artin Kalciyan dedesinden duyduğu '*eşkıyalık ile devlet kuran payidar kalamaz*' sözünü unutmamakta, Ermenilerin diğer devletler için sadece 'meşalelerini tutuşturacak bir paçavradan ibaret olduğunu bilmektedir. Terziyan ve Kalciyan aileleri Terziyanlardaki akşam yemeğinde bir araya gelirler. Adana Papazı Muşeg Nişancıyan'ın bazı Ermeni ileri gelenlerinin İstanbul'dan Ankara ve çevresine sürgüne gönderildiği haberini getirmesiyle iki ailenin de keyfi kaçır. Osmanlı'nın son kalan gücünü Çanakkale'de kullanacağı düşüncesiyle dikkatleri Ruslarla işbirliği eden Ermenilerin saldırmaya hazırlandığı Doğu cephesine çekmenin en mantıklı iş olacağı konusunda karara varılır. Artin Efendi ise, Rusların işgal edecekleri Doğu vilayetlerini Ermenilere hediye etmeyecek kadar akıllı olduklarını; Kürtleri, Çerkezleri, Gürcüleri ve Lazları da Ermeni karşıtı kuvvetler olarak dikkate almaları gerektiğini söyleyerek, hayalperest gençleri uyarır. Babasının Kapalıçarşı'daki kuyumcu dükkânını işleten Agit de İran'da yayımlanan ihtilâlcî gazeteleri okuyarak bilinçlenmekte, Van'daki gönüllü Ermeni birliklerine katılmak istemektedir. Agit'i seven ve onu kaybetmekten korkan Artin Efendi'nin ortanca kızı Vartanoş, sevgilisini elinden alacağı için savaşa lanet eder.

Yanlarına Şahsenem'i de alarak İstanbul'a giden Dirgovanlar, Mko'nun erkek kardeşi Nişan'ın ailesiyle yaşadığı eve emaneten yerleşirler. Kendisinin de Nurtaç adlı bir kızı olan Nihat Bey, Şahsenem'i evlat edinmek niyetinde olduğunu belirtir. Mko ve Takuhi ise

Şahsenem'in manevi anne ve babası olarak kalacaklardır. Şahsenem de Nurtaç'ın okuduğu okula, Bezm-i Alem İnas Sultanisine kaydettirilir.

İstanbul'un işgal edilmesi üzerine hakkında yakalanma emri çıkarılan Nihat Bey, Anadolu'ya geçmiş, İstiklal Harbi'ne omuz vermeye başlamıştır. Onun yokluğunda ailesini Mko koruyup kollamaktadır. Çok geçmeden okulunu bitirmiş ve sağlık hizmeti de almış olan Nurtaç gizlice babasının yanına gider.

Bu arada Anadolu'da tehcir hareketi başlamış, çoğu kadınlardan ve çocuklardan oluşan kabileler Deyrizor'a doğru yola çıkmıştır. Erzak ve su sıkıntısı, yorgunluk ve salgın hastalıklar tehciere tabi tutulanlar kadar onları koruyan askerleri de tehdit etmektedir. Mamuretülaziz'den Harput'a kadar olan alanı bir bölük askeriyile Yüzbaşı Samet korumaktadır. Bazı bölgelerde varlıklı Ermenilerin rüşvet vererek tehcir kapsamının dışında kalmaları, bazı aşiretlerin kabiledeki güzel kızları almak, çocukları da evlatlık edinmek istemeleri Yüzbaşı'yı daha işin başında umutsuzluğa düşürür. Mülazım İsmail Hakkı'yı dört manga askerle Harput'a gönderen Yüzbaşı Samet de kabileyle Adana ve İskenderun istikametine doğru ilerlemektedir. Yolların kabileye yağma ve soygun amaçlı saldırılar düzenlemeyi planlayan eşkiya ile dolu olduğunun haber alınması üzerine güzergâh değiştirilir. Yollarda türlü sıkıntılar çeken kabile nihayet Maraş'taki toplanma yerine ulaştırılır.

Ülküsü uğruna Maraş'ı ve Vartanoş'u terk eden Agit, Revan'da, İlkokul'da öğretmenlik yapan Raznuni ile yaşamaktadır. Büyük Ermenistan idealinin doldurduğu kalbinde Agit'in *Nor Nosk* gazetesinde çalışırken tanıştığı Raznuni'ye de yer yoktur. Buna rağmen Raznuni Agit'i onun sevgisizliğine ve kabalıklarına tahammül edecek kadar çok sever. Agit hâlâ Ermeni milliyetçiliği peşinde koşarken çalıştığı gazetenin yayın politikası yeni Rus rejimine ayak uydurmaya başlamıştır. Bolşeviklerin Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmesi bir çatışma isteyen Ermenileri hayal kırıklığına uğratmıştır. Ermeni ideali Ermenistan'da sönmeye yüz tutmuşken Fransa ve Amerika'dan gelen gazetelerle hâlâ Agit gibilerin hayallerini beslemeye devam etmektedir. İsrail'in kunduracı dükkânının arka bölümünde ara sıra arkadaşlarıyla buluşarak siyasî meseleler üzerine sohbet eden Agit yeni gelişmelerden memnun değildir. Büyük Ermenistan ideali için Avrupa'da ve Amerika'da mücadele edecektir. Savunduğu fikirler yüzünden gazetede işi de tehlikeye giren Agit, hem gazetede ki durumunu sağlamlaştırmak hem de Büyük Ermenistan idealinin kökenlerini ve geleceğini saygın bir Ermeni tarihçisine anlattırmak için Harutyun Biberyan ile bir görüşme yapar. Harutyun geçmişte yaşanan olayları bir aydın sağduyusuyla değerlendirir. Harutyun'dan istediği cevapları alamayan Agit, Büyük Ermenistan ideali uğruna Raznuni'yi de terk ederek Amerika'ya gider.

Kalciyan ve Terziyan aileleri zorunlu göçe tabi tutulan Ermenilerin bir bölümü gibi Amerika'ya göçmüşlerdir. Manhattan'a yerleşen Artin Kalciyan'ın kızı ve damadı ise Los Angeles'da yaşamaya karar verirler. Ailesini bu büyük ve yabancı ülkede bir arada tutamayacağını düşünen Artin Efendi, Anadolu'nun sıcaklığını özlemektedir. Amerika'da, buraya gelirken beraber yolculuk yaptıkları Ara Kilimciyan'a rastlayan Artin Efendi, Anadolu'dan ve Ermenistan'dan göç eden Ermenilerin Watertown adlı bir kasaba kurduklarını öğrenir. Burada yaşayan Karabet Terziyan ve papaz Muşeg, Watertown'daki Ermeni faaliyetlerinin içerisinde aktif olarak görev yapmaktadırlar. Kalciyan ailesi de bir süre sonra Watertown'a taşınırlar. Agit ise Los Angeles'a yerleşecek, Amerikan kamuoyunu etkileyen büyük bir sektör olan medya ve sinema sektöründe çalışarak Büyük Ermenistan idealini bu yolla yaşatacaktır.

İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçen Nihat Bey, hem kurucu meclis üyesi olarak çalışmakta hem de memleketin kurtarılması için cephede askerlik yapmaktadır. Babasıyla birlikte kalan Nurtaç da Ankara'ya gelen yaralıların tedavisiyle ilgilenmektedir. Mustafa Kemal, oluşturduğu bazı önemli komisyonlarda kendisine güvendiği İstanbul Mebusu Nihat Bey'i de görevlendirmektedir. Ermenilerin yeniden yurda dönüşünün sağlanması ve haklarının iadesi konusundaki çalışmaların yürütülmesi için oluşturulan komisyonun başkanı Nihat Bey'dir. 1918 yılında evlerine dönme hakkı tanınan Ermenilere yeni bir hak tanıyan komisyonun amacı, *"Ermenilerin evlerine dönüşünü mümkün kılacak tedbirleri almak, dönenlerin mal varlıklarının kendilerine iadesini sağlamak, dönmeyenlere ise mallarının rayiç bedelini ödemek"*dir. Yeni devletin, ilerisi için bir pürüz teşkil edebilecek geçmişteki yaraların sarılarak kurulması planlanmaktadır.

Aradan yıllar geçmiş Şahsenem Hanım yetmiş bir yaşına gelmiştir. Asker kocasını erken yaşta kaybeden, pilot oğlu da Kıbrıs çıkarmasında şehit düşen Şahsenem, kızı Gönül, delikanlılık çağına gelmiş torunları Zeynep ve Mücteba ile birlikte yaşamaktadır. Mücteba gazetecilik yapar, kendisinden on iki yaş küçük olan kardeşi Zeynep ise öğrencidir. Şahsenem'in manevi babası Nihat Bey, eşi Gülbahar hanımı ani gelen bir ölümle kaybetmiş, kızı Nurtaç'ın Doktor Melih'le evlenmesinden sonra büsbütün yalnız kalmış, kendisi de 1963 Nisan'ında vefat etmiştir. Nihat Bey, yazdığı hatıralarını son nefesinde yanında olan Şahsenem'e miras olarak bırakmış, *'memlekete hizmet için ihtiyaç duyulması'* durumunda yayınlama izni de vermiştir. Nurtaç ve Melih ise çocukları Nur ve Atabey ile uzun yıllar yurtdışında yaşamışlar, Nihat Bey'in vefatından sonra İstanbul'a yerleşmişlerdir. Abla kardeş gibi büyüyen Şahsenem ile Nurtaç, Şahsenem'in pilot olan kocası Hasan ile Nurtaç'ın kocası Doktor Melih arasındaki soğukluk ve siyasî görüş ayrılıkları yüzünden

birbirleriyle görüşmez olmuşlardır. Çocuklarını sosyalist olarak yetiştirmeye çalışan Melih, bir süre sonra kendi çocuklarından da uzaklaşmak zorunda kalır. Nur, annesinin bütün itirazlarına rağmen yurtdışına yerleşir. İstanbul'daki sol gruplarla yakınlaşan Atabey ise hakkındaki kesinleşmiş hapis cezası nedeniyle yurtdışına kaçmış, bir daha da geri dönmemiştir. Evlat hasretine dayanamayan Nurtaç hanımın da sağlığı giderek bozulmuş ve hasretlik duygusuyla vefat etmiştir.

İstiklal Savaşı'ndan bu yana altmış küsur yıl geçmiş, yetmişli yılların sonuna gelinmiş, insanlar yaş almış, evlatlar evlenmiş, torunlar büyümüş, fakat Ermeni gailisi bitmemiştir. Şahsenem'in kızı ve torunlarından oluşan ailesi bir akşam televizyon izlerken Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi Taha Carım'ın öldürüldüğünü öğrenirler. Saldırıyı Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları adındaki terör örgütü üstlenir. Ermeniler soykırımı uğradıklarına dair geçmişten gelen iddialarını yenedünya düzeninde yeni umutlarla devam ettirmektedirler. Mücteba bu iftiraları Nihat Bey'in hatıratındaki gerçeklerle çürütmek niyetindedir. Söz konusu anıları, çalıştığı gazetede yayımlatmak için ninesinden izin ister. Şahsenem Hanım, eski ve Latin harfli olmak üzere iki ciltten oluşan defterleri yayımlaması için torununa emanet eder. Hatırat, *Şahsenem* romanının vak'a zamanını da oluşturan 1914-1920 yılları arasında kapsamaktadır. Gazetede bölümler halinde yayımlanmaya başlayan hatırat büyük ilgi uyandırır. Terziyan ailesinin kurduğu Ermenice yayım yapan *Yüce Ararat* gazetesi gerçeklerin çarpıtıldığını yazarken yurt içinden de kimileri bu girişimi ırkçılıkla kimileri de diasporasının değerlendirmelerini ciddiye almakla suçlar. Ermeni tehcirini 'Hatırat'ı temel alarak bitirme tezi olarak hazırlamak isteyen Zeynep'in projesi okul idaresi tarafından reddedilir. Hatıratın yayımlanmasının ve bazı gerçeklerin ortaya çıkmasının ardından bir süre sonra Zeynep bir Ermeni militanı tarafından kolundan ve bacağından vurulur. Mücteba ise tehdit edilir.

Ankara'da Ermeni meselesi konulu örtülü bir toplantıya katılacak olan Mücteba, Zeynep'in hocası Doçent Şenol Bey'den bilgi yardımı alır. Ermeni iddialarının ciddiye alınmaması yönünde bir karara varılan toplantı Mücteba'yı hayal kırıklığına uğratar. Devlet'in bazı organları Mücteba'yı gazeteci kimliğiyle Avrupa ülkelerini dolaşarak Ermeni militanlarının faaliyette olduğu mekânların, destek aldıkları kişi ve kurumların tespitini yapmak üzere görevlendirir. Mücteba'nın İstanbul'dan ayrılışının ikinci günü bir bombalı saldırı sonucu çöken ahşap evlerinin altında kalan Şahsenem Nine de, bu siyasî oyunun bir kurbanı olarak yanarak can verir.

Romanın Zaman ve Mekân Koordinatları

Ermeni isyanlarının zirveye çıktığı ve tehcir hadisesinin gerçekleştiği 1914 yılından yeni bir Türkiye'nin doğduğu 1920 yılına kadar olan dönemi hikâye eden roman, daha az yekûn tutan ikinci kısmında da, Ermeni terörünün devreye girdiği 1970'li yıllardan meselenin, bir sonuca bağlanmadığı günümüze kadar olan dönemi değerlendirir. Romanda Nihat Bey'in Van -Ağrı- Erzurum-Kars mıntukası ve civar köylerdeki faaliyetleri anlatılırken, tehcirin yürütüldüğü bölgelerden Elazığ (Mamuretülaziz) - Maraş güzergâhı hadiselerin geçtiği bir başka bölgedir. Şahsenem romanının kişileri, İstanbul, Ankara, Maraş, Revan, Amerika ve Almanya gibi şehir ve ülkelerde de faaliyetlerde bulunurlar.

Roman Kişileri

1. Tamamen kurgusal olan roman kişileri:

S. Dursun Kuvel, romanında kurgu ürünü olan roman kişilerinin yanında 'gerçek' kişilere de roman kişisi olarak yer vermiştir. Romanın başkişileri, Nihat Bey ve Şahsenem'in sıradan, ortalama tipler arasından seçilmiş olması, yazara daha özgür, sağlam ve geniş bir hareket alanı sağlamıştır. İstanbul hükümeti tarafından Doğu bölgesinde asayiş sağlaması için görevlendirilen Ferik Nihat Bey, devletin Doğu meselesine nasıl yaklaştığını, hangi imkânlarla, hangi tedbirleri aldığını yansıtmak için kurgulanmış bir tiptir. Otuz yılı bulan meslek hayatı sürekli ailesinden uzakta geçmiş Nihat Bey, Osmanlı'nın çalışkan, bilinçli, aydın, adil, inançlı, kararlı, prensipli, merhametli, şerefli bir askeridir. Askerliğinin yanı sıra yeni devletin ilk bürokratlarından biri olan Nihat Bey, iyi bir aile reisi ve iyi bir babadır da. O olağanüstülükler devrinde zayıflayan devletin azalan otoritesini hissettirmemek için olağanüstü gayret sarf eden otoriter bir idareci ve kuvvetli bir hatiptir. Ankara'nın Keskin kazasından askerî okula kaydolmak için İstanbul'a gelen Miralay Osman Bey'in oğlu olan Nihat Bey, babasından ve bir paşa kızı olan annesinden askerlik mesleğinin yanında zorluklara tahammül etme gücünü de miras olarak almıştır. Nihat Bey'in hükümet ve halk arasındaki konumu onun devlet adına bazı özeleştiriler yapabilmesini de mümkün kılar. Nihat Bey'in bilinci, Osmanlı aydınının trajedisini yansıtan bir aynadır. Yazarın bu trajediyi aktarabilmek için 'ben anlatım' tarzından da faydalanarak tanıttığı tek karakter olan Nihat Bey tipi, böylece romanda içini dışını en iyi bildiğimiz roman kişisi olur. Sayısız gizli kahramanlar gibi '*gözlerin görmediği, kulakların duymadığı bir ortamda*' milleti ve memleketi için yaptıkları fark edilemeyen Nihat Bey (Paşa) vefatında da küçük bir merasimle hayattan uğurlanır.

Şahsenem, henüz sekiz yaşında bir kız çocuğu iken karşımıza çıkar. Babasını ardından da dedesini ve ninesini ani ölümlerle kaybeden Şahsenem, büyüklerine yapışık bir hayat yaşayan, çekingen bir çocuktur. Güneşli köyünde yeni bir hayat kurmaya çalışırken çıkan Birinci Dünya Savaşı, dayısı Şamil ve ineği Sarıkız'dan ayrılmasına sebep olur. Bir müddet sonra da Ermeni çetelerinin baskınına uğrayan köylerinde annesini, anneannesini, dedesini, diğer sevdikleriyle birlikte ani ve korkunç ölümlerle kaybeder. Etrafında olup bitenleri anlayamayacak bir yaşta iken bir sürü felakete tanışan ve güven duygusu sürekli zedelene Şahsenem, romanda akıbetleri meçhul diğer bebekler ve çocuklar gibi savaşın bedelini en ağır ödeyen roman kişisidir. Önce yaşadıklarına bir anlam veremeyen, adını koyduktan sonra da bu yükü ömür boyu taşımak zorunda kalan, büyüklerin oyununda heba olup gitmiş sayısız çocuktan biridir. Şahsenem, Dirgovanları ailesi gibi benimser. Manevî babası Nihat Bey ve onun ailesi ise Şahsenem'in gençlik yıllarını huzur içinde yaşamasını sağlarlar. Yazar, Şahsenem'in duygularını çocuk duyarlılığı ile yansıtmayı başarmıştır. Katliamdan sonra, Dirgovanlarla birlikte Mko'nun kadeşi Nişan'ın İstanbul'daki evine sığınan Şahsenem, bu kadar acının yaşanmışlığı üzerine Nişan'ın karısı Anuş'un kendisinden hoşlanmadığını fark edince şöyle hisseder:

“...Hatip dedesi de sürekli olarak ‘yalan dünya’ diye söylenirdi. Demek ki gördükleri ve yaşadıkları o kadar da sahici değildi. Sahici olmayanın neden bu kadar can yaktığı ise cevabını veremediği tek soru olarak yüreğinde hep saklı kaldı” (Kuvet 2012: 190).

Eserin ikinci derecedeki roman kişilerini de Behram Ağa, Yüzbaşı Samet, Artin Kalciyan, Mko Dirgovan ve Agit karakterleri olarak belirleyebiliriz. Aslında her biri şahıslarında yoğunlaşmış birtakım özelliklerle bir insan türünü temsil eden bu kişiler ‘karakter’den ziyade ‘tip’ konumundadırlar. Romana sonradan giren veya belli bir süre sonra ortadan kaldırılan bu tipler, Nihat Bey gibi uzun soluklu olmasalar da, onun gibi keskin hatlarla çizilmişlerdir; roman boyunca değişmezler, okuyucuyu şaşırtacak davranışlarda bulunmazlar.

Behram Ağa, Güneşli köyünün saygın, sağduyulu, tecrübeli ve bilge sakinlerindedir. Sınırlı ve otoriter birisi olmasına rağmen kızı ve torununun mutluluğu için mizacını değiştirmiş yumuşak huylu bir insana dönüşmüştür. O da Nihat Bey gibi köyünde Türklerle Ermeniler arasında yaşanan gerginlikleri sonlandırmak ve insanları sakinleştirmek için uğraş verir. Eğitimli bir insan olmamasına rağmen devlet idaresinin aksayan taraflarını ve yaklaşan felaketi görebilecek kadar basiret sahibidir. Nihat Bey'in İstanbul'a dönerken birliğini teslim ettiği, tehcir faaliyetini yürütmekle görevli askerlerden kıdemli Yüzbaşı Samet de dürüst,

vazifesine sadık bir askerdir. Kendisine verilen kafileyi Maraş'taki toplanma yerine götürmekle görevli Yüzbaşı Samet, işini askerî bir vazife olarak değil, insanî bir vazife olarak görmekte, gerek kafiledeki Ermenileri gerekse onları koruyan askerlerini sağ salim menzile ulaştırmak için büyük gayret sarf etmektedir. Vazifesi uğruna memlekette bıraktığı ve uzun zamandır görmediği ailesi ve iki oğlunun hasreti için yakarken bütün gücünü işine veren tedbirli ve sert görünümlü bir asker profili çizer. Yüzbaşı Samet, Osmanlı'nın tehcir hareketini iddiaların aksine planlı bir şekilde ve iyi niyetlerle yürüttüğünü göstermek için kurgulanmış bir tiptir.

Mko Dirgovan ve karısı Takuhi, Güneşli köyünde, o devirdeki pek çok Ermeni ailesi gibi Türklerle uyum içinde yaşayan model bir ailedir. insanî vasıfların milliyet ayrımını ezip geçen nadir anların simgesi olan bu aile roman boyunca olumlu gelişmelerle yaşamaya devam eder. Köyde kimseyle görüşmeyen Artin Kalciyan ve ailesi ise Müslümanlarla ve hatta Müslümanlarla senli benli olmuş kendi soydaşlarıyla belli bir mesafede yaşayan Ermeni ailelerini temsil ederler. Artin Kalciyan Türkleri sevmemekle beraber Osmanlı sınırları içinde bağımsız bir Ermenistan kurmak isteyen ve bu amaçla büyük devletlerin desteğine güvenerek kanlı eylemler planlayan Ermeni milliyetçiliğini eleştiren sağduyulu bir tiptir. Çok zengin bir sarraf olan dedesi Altunyan Efendi'nin ticaretin incelikleri yanında siyasî ve tarihî konulardaki bilgisini de aktardığı torunu Artin Efendi de dedesi gibi ticarete ve söz söylemede mahir bir kişidir. Artin Efendi'nin bilgisi ve tecrübesi olayları doğru tahlil etmesini sağlar. Yazar, Türklerden önce de bu coğrafyada yaşayan Ermenilerin Anadolu'nun gerçek sahibi oldukları, Bizans yönetiminde özgür ve mutlu yaşadıkları yönündeki iddiaları Artin Kalciyan'ın tarih bilgisiyle çürütür. Ermenilerin yıllardan beri Büyük devletler tarafından kullanıldığını bilen Artin Efendi, bir başka devletin kuklası olarak yaşamaktansa şimdiye kadar olduğu gibi Osmanlı'nın eşit tebaasının bir parçası olmayı tercih etmektedir.

Karabet Terziyan'ın tek erkek çocuğu Agit ise gençliğinin tutku ve heyecan ateşini 'Büyük Ermenistan' ideali ile tutuşturan milliyetçi bir Ermeni gencidir. Kendisini seven Vartanoş'u ve Raznuni'yi siyasî rüyaları uğruna terk eden Agit'in kalbi, ülküsü dışında başka hiçbir sevgiyi ömür boyu taşıyacak kuvvette değildir. Agit aşık olacağı kadında bile kendi siyasî düşüncelerine paralel özellikler arar. Vartanoş, siyasî konularda bilgisizdir. Fedakâr ve aşık Raznuni'nin ise kadınlık özellikleri öne çıkmıştır. Agit, Harutyun'un kızı Naz'dan çok hoşlansa da, nasyonalist ve ihtilâlcî bir yapıya sahip görünmeyen bu kızla da bir gelecek düşlemez. Agit, hayatını bir hiç uğruna adadığının farkında değildir. Onun bilincindeki bu körlük okuyucuda bir üstünlük hissi

yaratır. Öte yandan Agit, insan olarak ne iyi ne kötü bir karakterdir. Zaafının peşinden giderek hayatını karartacak olması onu romanda trajik bir karakter yapar. Yazarın onu işlemekte gösterdiği başarı, Agit'i 'tip'in sınırlarını zorlayan, karaktere doğru genişleyen bir roman kişisi statüsüne getirir.

Romanda vak'anın ilerlemesinde bir görev üstlenmeseler de romanı biçimlendiren çevrenin, toplumun tanıtılması ve bir düşüncenin iletilmesi için gerekli olan tipler de vardır: Artin Limonciyan, Muhtar Nadir Bey, Maho Ağa, Kolağası Fazlı Bey, Göçekli köyü sakini Papaz Aren Çorbacıyan, Jandarma Komutanı Miralay Yusuf Bey, İmam Hüseyin Efendi, Köy Muhtarı Gazi İsmail, Kürt Ağası Habip, öğrenciliğinde ' muhbir' Karakol Komutanı Yüzbaşı Haluk. Romanın ikinci bölümünde doğan tiplerden Mücteba ve Zeynep ise eğitilmiş ve araştırmacı Türk gençliğini temsil ederler. Aliye, Gülbahar Hanım, Nurtaç, Dr.Melih ve Şahsenem'in kızı Gönül ise romanda hiç işlenmemiş tiplerdir.

2. Örtülenmiş roman kişileri:

Ohannes Kayayan, Bedros Kapamacıyan, Karabet Terziyan ve Papaz Muşeg ise romanda daha çok fikrî yönleriyle temsil edilen tek boyutlu tiplerdir. Artin Efendi'nin akrabaları olan ve Maraş'taki Amerikan Okulu'nda öğretmenlik yapan Ohannes Kayayan ve Bedros Kapamacıyan da Büyük Ermenistan ideali için çalışan milliyetçi Ermeni gençleridir. Aslında Ohannes Kayayan ve Bedros Kapamacıyan geçmişte yaşamış iki gerçek kişiliktir. Türk Ermeni ilişkilerinde etkili olan bu iki isimden Ohannes'i gerçekte olduğu gibi Türkler aleyhinde faaliyet gösteren bir karakter olarak karşımıza çıkaran yazar, Osmanlı devletine sadık Ermenilerden Bedros Kapamacıyan'ı ise olumsuz bir karaktere dönüştürmüştür. Hınçak komitesinin Orta Anadolu'da faaliyet gösteren merkezi Merzifon, "Küçük Ermenistan İhtilâl Merkezi" adını alır. Merzifon Amerikan Koleji'nde öğretmenlik yapan Ohannes Kayayan ise, bu komitenin reisi olan ve yine aynı okulda öğretmenlik yapan Karabet Tomayan'ın sekreteridir. Ohannes diğer Ermeni arkadaşlarıyla birlikte memuriyetini kötüye kullanarak Ermenilerin gizli ve zararlı haberleşmelerine aracılık etmiş, Osmanlı devleti tebaasından olmasına rağmen devlet aleyhinde neşriyatta bulunmaktan ve bunların dağıtımını yapmaktan geri kalmamıştır. 1893'te Merzifon Koleji'nin Ermeni İhtilâlcileri tarafından üs olarak kullanıldığına ortaya çıkması üzerine burada görev yapan iki öğretmen olan Tomayan ve Kayayan tutuklanarak ağır hapis cezasına çarptırılmışsa da İngiliz ve Amerikan Büyükelçiliklerinin baskısıyla serbest bırakılarak İngiltere'ye gönderilmişlerdir (Şimşir 2009: 280). Romandaki Ohannes karakterinin de 'öğretmen olması' ve devlet aleyhinde faaliyet göstermesi gerçek Ohannes Kayayan kimliğiyle örtüşüğünü gösterir. Bedros Kapamacıyan

ise Van Belediye Başkanı olarak görev yaparken Taşnak Komitesi'nin emriyle, devlete sadık Ermeni ileri gelenlerini öldürme faaliyetleri kapsamında, Ermeniler tarafından 10 Aralık 1912 yılında öldürülmüştür. Hem Müslümanlarla hem Ermenilerle iyi geçinen, son derece iyi bir insan olan (Akyol 2009: 70-71) Bedros Kapamaciyan, romanda Ohannes'le birlikte idealist fakat tarihî konularda bilgisiz, vurdumduymaz, hayalperest ve ikiyüzlü Ermeni gençliğini temsil eden tiplerdir. Görünürde öğretmenlik yapmalarına rağmen her ikisi de Amerikan vatandaşı olan bu gençlerin asıl işleri Ermeni çocuklarını ve gençlerini Amerika'ya bağlı Ermeni militanlara dönüştürmektir. Amerikan ve Fransa kendi vatandaşı olan Ermenileri suçüstü yakalansalar bile konsolosluklarını devreye sokarak onları korumaktadır. Osmanlı vatandaşının ise böyle bir hakkı yoktur. Bu durum Bedros ve Ohannes'i Müslüman karşıtı faaliyetlerinde daha cüretkâr kılar. Merzifon Amerikan Koleji öğretmenlerinden Karabet Tomayan ise romanın bir sahnesinde Van'daki Ermeni cemaatinin papazı olarak tanıtılır.

Romanda ‘Ermeni Fedaileri’ gerçeğinden de bahseden yazar, bu meseleyi kurguladığı Karabet Terziyan tipiyle gündeme getirir. Zeytun ve Maraş bölgesinde teşkilatlanmış ve kendilerini ‘Ermeni Fedaileri’ olarak tanımlayan Ermeni Gönüllü Birlikleri yirmi bin kişilik silahlı güçleriyle İngiltere ve Fransa'nın İskenderun'a çıkarma yapmasını beklemişler, bu eylemin gerçekleşmesi durumunda da bu ülkelere destek vermeyi planlamışlardır. Gençlerden oluşan bu gönüllü birlikler, Rus ordusuna istihbarat bilgisi vermekte ve önemli haberleşme hatlarını havaya uçurmaktadırlar. En önemlisi de Türk Müslüman erkeklerin askere alınması sonucu korumasız kalan bölgedeki kadınları, çocukları ve yaşlıları katletmişlerdir (Akyol 2009: 73). Romanda Ermeni Fedaileri Alayı'nın başı olarak tanıtılan Karabet Terziyan ise Büyük Ermenistan ideali çerçevesinde Maraş bölgesindeki gençleri eğitmektedir. Oğlu Agit'i de kendisi gibi Ermeni milliyetçisi olarak yetiştiren Terziyan, zorunlu göçe tabi tutulunca, maddi durumu iyi olan veya Amerika'yla iyi ilişkiler kuran bir kısım Ermeniler gibi Amerika'ya yerleşmiştir, Papaz Muşeg'le birlikte Watertown'daki Ermeni faaliyetlerinin içerisinde aktif olarak görev almaya başlamıştır. Değişen dünya düzeninin Türklerle Rusları bir araya getirmesi üzerine, Ermeni davasının unutulup gitmemesi için Terziyan, bu seferde hem Ruslara hem Türklere karşı, Amerika'nın desteğini alarak Amerika'da teşkilatlanmak için çalışmaktadır.

Tarihî kişiliklerin romandaki kurgusal kişilerle az çok örtüştüğü durumlardan biri de Adana Papazı Muşeg karakterinde gözlenir. Aslında Adana Piskoposu Muşeg, 13 Nisan 1909'da başlayan ve Türk Ermeni ilişkilerine büyük darbe indiren hatta Ermenileri cesaretlendirerek onların bağımsızlık isteğini artıran Adana olaylarının baş sorumlusudur. Genç,

muhteris, militan ve etnik milliyetçi bir papaz olan Muşeg, Adana bölgesinde *'bir ceketi olan satıp silah almalıdır'* diye vaaz vererek halkı silahlanmaya teşvik etmiştir. Cemal Paşa'nın hatıralarında kendisini yakalayıp idam edemediği için üzüntüsünü belirttiği Muşeg, olaylar patlak verdikten üç gün sonra Beyrut'a kaçmıştır (Akyol 2009: 56). Romanda Karabet Terziyan'ın evinde, bir aile toplantısında hükûmetin İstanbul'daki Ermeni ileri gelenlerini tutuklaması üzerine Ohannes, Bedros ve Artin Efendi ile birlikte Ermeni milliyetçiliğinin yeni stratejisini belirlemeye çalışan Adana Papazı Muşeg, tehirden sonra da Amerika'da görevli olduğu kilisede siyasî konuşmalar yaparak halkı tahrik etmeye çalışır. Yazar, Kayayan ve Muşeg gibi Ermeni isyanlarının öne çıkan bazı isimlerini onların karakterine uygun kaypak rollerde kullanarak bir yandan romanın atmosferini tamamlarken bir yandan da bu isimleri tahkiyenin korumasına alır, unutturmamaya çalışır.

3. Gerçek tarihî kişilikler olarak romana yansıyan roman kişileri:

Türk Ermeni meseleleri gündeme geldiğinde söz edilmesi gereken Antranik Ozanyan da romana gerçek kimliği ile girmiş bir karakterdir. Muş ve Sasun ayaklanmalarını kumandan olarak yöneten, Balkan Savaşı'nda Bulgar Ordusu'nda Osmanlı'ya karşı savaşan, Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkasya'ya geçerek Rus ordusuna katılan Antranik, 1917-1918 döneminde Doğu Anadolu'daki Rus işgali sırasında ve sonrasında yapılan kitlesel katliamları yönetmiştir. Ermenistan'da başlayan Bolşevik-Taşnak çatışmasında ümitsizliğe düşen Antranik, Kaliforniya'ya yerleşmiştir. Türk halkı arasında korkunç, hunhar bir canavar simgesine dönüşen bu Ermeni çete reisi, Ermeni internet sitelerinde ise millî bir kahraman olarak tanımlanır (Akyol 2009: 97). Yazar Antranik karakterine romanda küçük bir sahnede yer vermiş, ona nispetle daha az tanınmış diğer tarihî kişiliklerde yaptığı gibi onu dönüştürerek işlememiştir. Romanda, bir yandan Anadolu'daki Ermenileri silahlandığı bir yandan da Rus ordusunda yer alacak Ermeni gönüllülerini topladığı söylenen Antranik, tarihin önemli kahraman adaylarından biri olarak tanıtılır. General Antranik yönetiminde yapılan Müslüman katliamlarının, onun en büyük destekçisi Rusları bile ürkütecek boyuta ulaşması sonucu Antranik'in Ruslar tarafından uyarı aldığı sahne, Antranik'in bir roman kişisi olarak görüldüğü tek sahnedir.

Rus Kafkas Ordusu Kurmay Başkanı Tuğgeneral L.M. Bolhovitinov, Alman Papaz Lepsius, Ermeni Devlet Adamı B.A. Boryan, Ermenistan'ın ilk Başbakanı Ovannes Kaçaznuni, Alman General Otto Liman Von Sanders, Askerî Mektepler Nazırı Şıpka Kahramanı Gazi Süleyman Paşa ve Ömer Seyfeddin ise romanda roman kişisi olarak yer

almayan; fakat, romanın ele aldığı konu ile ilgili olarak isimlerinden bahsedilen tarihî kişiliklerdir.

Türkiye’yle Kafkas Cephesi’nde bizzat savaşan üst düzey Çarlık komutanı Bolhovitinov’un; üst makamları bilgilendirme, Ermeni gönüllü birlikleri liderlerinin Kafkas Ordusu başkomutanına sundukları rapordaki yanlışları ve çarpıtmaları düzeltme amacıyla kaleme aldığı, Kafkasya Valisinin askerî işlerden sorumlu yardımcısına sunduğu (Perinçek 2009: 11-12) 11 Aralık 1915 tarihli, altmış beş sayfadan oluşan rapor, Türk Ermeni ilişkileri değerlendirilirken atlanmaması gereken önemli bir tarihi belgedir. Bolhovitinov, söz konusu raporunda Ermeni liderlerinin gerçekleşmesi imkânsız bağımsız Ermenistan fikrine kapılarak Ermeni halkını Avrupa diplomasisi için feda ettiğini, Anadolu’da ve Güney Kafkasya’da yaşanan karşılıklı kırımların sorumlusunun Ermeni çeteleri ve onları kullanan Avrupa diplomasisi olduğunu belirtir. Ermeni çetelerinin gerçekleştirdiği katliamları da eleştiren Bolhovitinov, bunların tehirden önce başladığını söyler. Romanda Ohannes Kayayan, davalarına darbe indirenlerden Bolhovitinov ve raporundan öfkeyle bahseder. S. Dursun Kuvel’in romanına aldığı bir başka kişilik ise Ermenilerin koruyucu meleği olarak bilinen Alman Papaz Johannes Lebsius’dur. Lebsius 1916 yılında Türkiye’deki Ermenilerin durumu hakkında bir rapor yayımlar. Lebsius’un çalışmaları soykırım iddialarına temel oluşturan ana metinler arasında yer almaktadır. Ohannes, Bolhovitinov’u can düşmanları ilan ederken Avrupa’ya yanlış bilgiler vererek kendi davalarına yardım eden Lebsius’dan da övgüyle söz eder.

Önemli devlet adamlarından biri olan B. A. Boryan, 1928 ve 1929 yıllarında yayımladığı ve Ermeni soykırımını belgelerle reddettiği “*Ermenistan, Uluslar arası Diplomasi ve SSCB*” adlı eseri yüzünden Ermeni milliyetçileri tarafından hain ilan edilmiş ve çok sert eleştirilere uğramıştır. Boryan Batılıların Ermenileri kullanma hevesinin Haçlı Seferleri’ne kadar uzandığını, yakın bir zamana kadar devam eden bu eğilimi Ermenilerin ayrı bir devlet kurma imkânı olarak gördüklerini belirtir. Boryan da Ermeni Müslüman çatışmasının sorumlusunu Batılı emperyalistler, Rus Çarlığı ve Taşnaklar olarak göstermektedir. Boryan Osmanlı’nın tehird politikasını ise ‘vatan savunması’ şeklinde değerlendirmektedir (Perinçek 2006: 87-91). Kunduracı İsrayel, gerçekleri kabullenmek istemeyen arkadaşı Agit’e Boryan’ın bir sözünü de hatırlatarak onu uyarmaya çalışır:

“Hepimiz incinmiş ve satılmışız. Burası gerçek. Bu vaziyeti tersine çevirmek hemen hemen imkânsızdır. Büyük siyasetçimiz Boryan ne diyor: ‘Ermenilerin ayaklanması, onların tarihî ve hukukî hakkıdır. Eğer devlet halk ayaklanmasını sert bir şekilde eziyor ve ayaklanmayı bastırıyorsa bu da o devletin tarihî ve hukukî

hakkıdır.’ Şimdi siyasetçilerimiz bile bu noktaya gelmişse bizim küllerden çıkaracak ateşimiz kalmamış demektir” (Kuvel 2012: 258).

Ermenistan’ın ilk Başbakanı ve Taşnaksutyun partisi lideri Ovannes Kaçaznuni ise 1923 yılı Nisan ayında Taşnaksutyun Partisi’nin Bükreş’te yapılan Yurtdışı Konferansı’nda sunduğu raporla Ermeni soykırımını reddeden büyük tarihî simalardandır. Kaçaznuni bu raporunda yaşananları bir savaş olarak değerlendirir ve Emperyalistlere alet olduklarını itiraf eder (Perinçek 2005). Bütün bu itiraflardan sonra bile davasından vazgeçmeyen Ermeni milliyetçiliğinin bilinci kör savaşçısı Agit, Kaçaznuni’nin raporundaki özellikle şu satırları okudukça hainlikle suçladığı Başkan’a olan öfkesi artmaktadır: *“Kötü kaderden şikayet etmek ve felaketimizin sebeplerini kendi dışımızda aramak, acıklı bir durumdur. Bu, bizim millî psikolojimizin karakteristik bir özelliğidir ve Taşnak Sutyun Partisi de bundan kaçamamıştır” (Kuvel 2012: 255).*

Türk milletinin askerî ve tarihî değerlerinden, Türk dilinin ve Türklük şuurunun önderlerinden Şıpka Kahramanı Gazi Süleyman Paşa da romanda fikirleriyle yer almış şahsiyetlerdendir. Süleyman Paşa askerlik mesleğindeki kahramanlıkları bir yana, 1874 yılında Askerî Okullar Nazırlığı’na getirildiği zaman, ders programlarını ve müfredatlarını yeniden düzenler, bu programlara uygun kaleme aldığı tarih ve dil kitapları ile birçok ‘ilk’e imza atar. Romanda Süleyman Paşa, Harp Okulu’nun mezuniyet töreninde bir konferans vermektedir. Konferansı dinleyenler arasında merasim takımının başı olarak törende görev yapan yeni mezun Nihat Bey de vardır. Süleyman Paşa, Rum’un, Bulgar’ın, Sırp’ın, Hırvat’ın, Karadağlı’nın her birinin dillerine ve tarihlerine sahip çıktığını, Türk milletinin ise münevverlerinin bile bu hassasiyetten yoksun olduğunu belirterek yeni mezunları şöyle eğitir:

“Yiğitlerim yaklaşan asır, milliyet asrı, millî tarih, millî dil asrı, millî istiklal, millî devletler asrı olacaktır. Ailecilik, sülalecilik, kabilecilik, mahallî seviyedeki kavmiyetçilik gibi cahiliye devri adetlerine benzeyen iptidailiklerden kendinizi kurtarın. Her biriniz ittihat-i millînin, haysiyet-i millînin, şuur-ı millînin temsilcisi ve muhafızı olacaksınız, olmalısınız” (Kuvel 2012: 184).

Nihat Bey’in içinde bulunduğu ruh hali, gençliğine ait bir hatıra olarak Süleyman Paşa’nın o gün verdiği konferansı ve askerlere öğütlerini ister istemez hatırına getirir. Süleyman Paşa’nın öngördüğü memleket meseleleri bugün bir problem olarak karşısına çıkmıştır. Süleyman Paşanın bir roman kişisi olmasının, günümüz okuyucusu için, düşündürücü yanları vardır: Ordunun ruh, özgüven, eğitim ve donanım bakımından yeterli ve güçlü olmadığı dönemlerde, devlet otoritesinde

boşluklar oluşuyor; boşluklar ise, ağa, şih, molla, dede v.b.gibi mülk ve inanç sömürücüleri ile çete, komita, eşkıya türünden huzur, güvenlik ve düzen düşmanlarınca doldurulmaktadır.

4. Yarı örtülenmiş gerçek roman kişileri:

Yazar Ermeni meselesinin günümüzde aldığı şekli değerlendirmek için bu konuda uzmanlaşmış bilim adamı ve akademisyenleri de romanın kurgusuna dahil eder. Zeynep’in hocalarından Genç Doçent Şenol, *Yeni Ararat* gazetesinde çalışan Flora Hanım ile Ermeni soykırımı iddialarını tartışır. Şenol Hoca Türkiye’nin bu konudaki iddialara sessiz kalmasının sebebini Ermeni cephesinin iddialarını marjinal çevrelerin iddiaları gibi görüp ciddiye almamasına bağlar. Şenol Hoca’ya göre;

“Bu konuda Türkiye’nin, Türk milletinin yapabileceği fazlaca bir şey yoktur. Ne yapacaksa Ermeniler yapacaktır. Emperyalist devletlerin elinde oyuncak olmaktan, onların bir kozu gibi kullanılmaktan vazgeçecekler ve süreç normale dönecektir.”
(Kuvel 2012: 342-343).

Bir süre Almanya’da Başkonsolosluk yapan, araştırmacı diplomatımız, genç yaşta kaybettiğimiz Menter Şahinler de, Şenol Hoca gibi roman kişilerinden biridir. Romana Merter Bey adıyla giren Başkonsolos, iki ülke arasındaki sorunların çözülmesi ve diplomatik ilişkilerin sürdürülmesi için elinden geleni yapan bir kişiliktir. Almanya’daki Türk derneklerinden biri, Ermeni sorununa ilişkin yapacağı bir toplantı için konuyla ilgili kendisinin de görüşlerini almıştır. ASALA’nın Türk diplomatlarına yönelik yeni eylemler yapacağı yönünde duyumların alındığı o günlerde Merter Bey’in zihni de Ermeni meselesiyle meşguldür. Merter Bey, meseleye yoğunlaşmışken, bu esnada kendisiyle görüşmek isteyen Zeimet Silbermann adlı, aslen Türkiye Ermenilerinden bir Alman vatandaşını huzuruna kabul eder. Zeimet Silbermann, adını, tehcir sırasında ailesinden yardımlarını esirgemeyen Osmanlı Subayı Samet’ten almıştır. Ermeni diasporasının soykırım iddiasını kınamak için kendisini yakan Artin Penik’in (Tural 2008: 125-132) akrabası olduğunu söyleyen Silbermann, başta Fransa olmak üzere Avrupa ülkelerinin Ermeni gençlerini zehirlediklerini ve kullandıklarını ileri sürer. Türkiye ile kültürel anlamda ilişkilerini devam ettirdiğini söyleyen Silbermann, Türk aydınlarının bu konuda doğruları yeterince ifade edemediklerini belirterek Ermeni soykırımı iddiasını çürütmek için ailesiyle birlikte destek vermeye hazır olduğunu bildirir. Bu konuda bilimsel yayınların yanında, görsel imkânların kullanılmasının, sinema filmlerinin çekilmesinin önemini belirtir.

Romanda bir roman kişisi olarak yer almayan ama Ermeni meselesi kapsamındaki çalışmalarından dolayı görüşlerinden ve tekliflerinden

bahsedilen bir diğer isim de akademisyen ve yazar Prof.Dr.Sadık Tural'dır. Romanda Sadık Tural'ın 'Kültürel Değişim Programları Anlaşmaları' metin oluşturma toplantısına kendisiyle birlikte katılanlardan, daha sonra dış göreve giden Başkonsolos Menter Şahinler'e gönderdiği bir mektuptan bahsedilir. Başkonsolos'a göre tarih, folklor ve edebiyat konularındaki bilgisi ile toplantılara renk katan Hoca, Türkiye'yi her ülkede güçlü, sözü dinlenir; diplomatları da, buldukları ülkelerde, her kapıdan girip problemleri çözen 'epos kahramanı' gibi görmek isteyen bir kişiliktir. Fakat bu isteklerin ve muhataplarına haddini bildirme gücünün, ülkenin gücü ve ağırlığı nispetinde olduğu gerçeğinin çelişmesi, her Türk gibi Hoca'yı da üzmektedir. Sadık Bey, bir Osmanlı paşasının, önce gazetede dizi, sonra kitap hâlinde İstanbul'da yayınlanan anılarını temel yaparak hazırladığı mektubunda Ermeni sorununa ilişkin düşüncelerini sıralar:

“ *Fransa'ya göçmüş Ermenilerin veya iltica etmiş T.C vatandaşlarının kendi dillerinde eğitim istediği görülmemiştir; çünkü sınır dışı edileceklerini bilirler*’ diyen Sadık Hoca, Fransa'nın Hindicini'de, Cezayir'de yaptığı katliamlara da değinmektedir.” Türkiye'nin, Ermeni diasporasının iddialarına karşı politika üretmede zayıf kaldığını düşünen Hoca, Türk siyasetçilerinin ve diplomatlarının tezlerini güçlendirici ve zenginleştirici araştırmaların yapılmadığını, üniversite elemanlarının ders ücreti peşinde koşan insanlara dönüştürüldüğünü, konuyla ilgili makale ve kitapların sayısının iki milyonluk Ermenistan'dan bile geri olduğunu söylemektedir. Avrupa'da yaşayan Türk vatandaşlarının buldukları ülkede 'Soykırım İftirasına Hayır' mitingleri düzenlemelerinin ve her türden 'fıkrî, fiilî' saldırıya, yasalara uygun, uygar tepkiler vermelerinin gerekliliğini de vurgulayan Tural, bu faaliyetlerin Dışişlerinin ilgili ülkelerdeki memurlarınca, örtülü de olsa 'bilinçli biçimde' özendirilmesi ve yönlendirilmesini de tavsiye etmektedir. S. Tural'a göre,

“*Ermeni sorunu konusunda, Türk vatandaşlarının da aydınlatılmamış olması büyük eksikliklerdir. Fransa ve benzeri devletlere değil, ABD, Sovyet Rusya ve komünist Çin gibi nüfusları, ekonomileri ve milletlerarası etkileri büyük üç devlete, Ermeni Diasporasının yalancılığının ve iftiracılığının anlatılması gerekir*” (Kuvvel 2012: 346-348).

Romanda folklor ve müzik araştırmacısı Saadettin Bey de aydın kesimi sanat alanında tamamlayan bir isim olarak esere girer. Bir gerçek kişi olduğu sezdirilen Saadettin Bey'in *Sarı Gelin* türküsü üzerine ilginç yorumları, romanda Zeynep tarafından okuyucuya aktarılır.

Bunların yanı sıra, Türk halk şiirinin ekol sayılacak temsilcisi ve nazım ustası Karac’oğlan’ın bir şiirini, romanın organik parçası haline getirmişlik de, kişi ve olaylara ilişkin ifadelerdeki akıcılık da, romancının alkışlanacak türden bir başka başarısıdır.

S. Dursun Kuvel’in, romandaki tiplerin düşüncelerini eyleme dönüştürmek için doğru ve etkili yöntemler kullanması, konusu gereği ‘dramatik tip’ler üzerine kurulmuş olan romanı tekdüzelikten kurtarmıştır. Romanında, kurgulanmış tiplerin yanında tarihî kişiliklere de yer veren, hatta bu kişilikleri bazen dönüştürerek kurgulayan yazar, ‘dil’in kullanımda da tutarlıdır. “*Usta romancı tarihî olaylara kendi üslûbunu ve sanatçı niteliklerini bir elbise gibi giydirebilmelidir*” (Yalçın 2002: 267). Yazarın roman kişilerini günümüzün diliyle ve konumlarına uygun bir şekilde konuşturması da romanı başarılı kılan bir başka unsurdur.

“Tarihi roman yazarı (...) kurmaca bir karakter uydursun, ona istediğini söyletsin ama bir adamdan bahsediyorsa, o adam onun ağzından romanda söylenen sözleri, ya gerçekten söylemiş olacak ya da romancı o kadar iyi analiz edecek ki, söylememiş olsa bile söyleyebilirdi dedirtecek” (Talay 2000: 350).

Şahsenem romanını bu açıdan değerlendirdiğimizde yazarın oldukça özenli çalıştığını, çok tanınmış simaları romanının merkezine koymayarak risk almadığını öte yandan, diğer gerçek karakterleri de onların paralelinde konuşturarak tarihi gerçekleri tahrif etmediğini, dolayısıyla romanın mesajını zedelediğini söyleyebiliriz. Romanın hayattan yapılan bir seçme olduğunu düşünürsek yazar ele aldığı konuyu bütünüyle kuşatacak ve meseleyi farklı açılardan tartışıp bir sonuca ulaştırmaya yardımcı olacak tipler kurgulamıştır.

Hilmi Yavuz, tarihî romanlarda yazarın olaylardan önce ‘birey’i oluşturmasının ve olayları onun bilincinden yansıtmasının önemine işaret eder:

“Romancının yapması gereken, belli bir tarihsel olayı karakterlerinin bilincinin içinden vermesidir. Bu önemli çünkü tarihsel bir olayın inşa edilmesi demek o romanda bireyin inşa edilmesi demektir. Bireyi ortaya koymadan birey olduğunu kavramadan o tarihsel olayı onun bilincinden vermenin olanağı yok....Önce romancı kendi tiplerini tanımak zorunda .Biz onların dünyaya nasıl baktıklarını bilmeliyiz (...) Her şeyden önce bireylerle ilgili, onların sınıfsal durumlarıyla çağın hakim ideolojisiyle olan ilişkileri bağlamında meseleye bakmak gerek. Bunlar olmadan sadece tasvirden ibaret kalır. Tarihin bireylerin bilincinde içselleştirilmesi gerekir” (Yavuz 1997: 70).

Şahsenem'in ikinci bölümünde, romanın birinci bölümündeki olayların Nihat Bey'in bilincinden yansıyan bir hatırat kitabı olduğu söylenir. Yazarın, romanında 'birey'i çizerken gösterdiği başarı, romanı olayların tasvirinden ibaret bir döküm olmaktan kurtarır.

Yazarın Bakış Açısı

Geçmişten günümüze uzanan Ermeni meselesi konusunda yeterli bir birikime ve bunu kullanma yeteneğine sahip olan S. Dursun Kuvel, şimdiye kadar bu konuyu işleyen edebî eserlerden farklı olarak² meseleyi belgeler eşliğinde tarafsız bir bakış açısıyla ve konuya yakışan bir ciddiyetle kaleme almıştır.

Sadık Tural, tarihî romanın ortaya çıkabilmesi gerekli şartları şu ifadelerle belirler:

“Bu tür roman, kendine uygun bir sanatçı ruhu ve birikimi ister. Tarihî roman, hayat dolu, engin, aynı zamanda olağanüstülikle millî mantığın uyduğu şuurlu bir coşkunluğun bezediği, ihtiyacı duyulan birikime sahip zengin bir ruhta doğar, gelişir; bunlar yeterli şartlardır. Yeterli şartlar olarak, yaşanan dünyanın çalkantı ve çılgınlıklarının verdiği ruh sıkıntısı ile tatminsizlikten doğan dış gücirtülü sabır eklenirse, tarihî romanın yetişeceği toprak ve yeterli iklim tamamlanmış olur” (Tural 2006: 214).

Özel bir ruha sahip olması gereken tarihi roman yazarının görevlerini ise şöyle sıralar: *“Tarih romancısı, vesikanın ortaya koyduğu*

---

² Mürşit Balabanlılar, *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı* (Balabanlılar 2003: 20-21) adlı incelemesinde Ermeni meselesini konu alan romanları şöyle değerlendiriyor: *“...Bir başka yenilik, Cumhuriyet'in ilk yıllarında konu edilmekten kaçınılan Ermeni meselesinin (1950 ve 1980 yılları arasında yazılan romanlarda) özellikle milliyetçi ideolojiyle yazılan romanlarda sıklıkla vurgulanmasıdır. I.Paylaşım savaşında yaşanan bu trajik olayların Türk romanında yer alışı biçimi resmî tarih tezlerine bile parmak ısırtacak türdendir. Mesela Zeberret Coşkun, Haçin'inde (1975) Türkleri aradan çıkartarak olayları bir Kürt- Ermeni çatışması biçiminde yorumlar. Mustafa Yeşilova'nın 1914 Ermeni tehcirini ele alışı bu tarz metinlerde tarihî olayların tersyüz edilmesinin başka bir örneğidir. Barbaros Baykara, aynı dönemi canlandırdığı Nefret Köprüsü (1974) romanının önsözünde belirttiği 'hariçte Ermeni katliamı diye yapılan propagandalara mesned olan olayların gerçek yüzünü ortaya çıkarmak' niyetine uygun biçimde resmi söylemle örtüşür. Yine de karşılıklı bir katliamdan, insanların birbirlerini boğazlamasından duyulan bir üzüntüyü dile getirir Baykara. Ahmet Günbay Yıldız'ın Figan'ı (1979) ise 'Ermenilerin ihaneti ve masum Anadolu insanı ile Ermeni ve Rus zulmünden ibretli manzaralar' sunar okuyucuya.”* Ermeni meselesini işleyen romanlara Elif Şafak'ın 2006 Mart ayında yayımlanan, Türklerle Ermenilerin geleneklerin yanı sıra ırken de aynı kültürel doku içinde birbirleriyle kaynaştıklarını ve ortada aslında önyargılardan başka bir sorun olmadığını ileri süren Baba ve Piç romanını da ilave edebiliriz.

malzemeyi önce öğrenir; sonra kendisine tesir eden unsurlar arasında seçmeler, ayıklamalar yapar; daha sonra da, edebî yaratmanın sihri ile onlara can verir.” Edebî yaratmanın sihri ise ne söyleyeceğini, neden söyleyeceğini ve nasıl söyleyeceğini bilebilmek yeteneğinde saklıdır (Tural 2006: 213). Dursun Kuvel’in, aktüel bir konuyu, belgeleri dikkate alarak bir sanatçı özgürlüğü ve duyarlılığı ile kurguladığını, bu arada örtülediği ve değiştirdiği gerçek karakterlerle ‘anahtar roman’ tarzına da bir yol açtığını söyleyebiliriz.

Bir önemli özellik de şudur: S. Dursun Kuvel’in romanının sonuna koyduğu yararlanılan kaynaklar listesinin dikkatle incelenmesi bile, kurgu gibi görünen “Hatırat” dahil, geçmişe ait bilgilerin tarihi hakikatin çarpıtılmadan verilmeye çalışıldığının kanıtlarıdır. Nihat Bey’in ‘Hatırat’ını değerlendiren yazar aynı zamanda kendi romanının niteliği hakkında da bilgi verir:

“Mücteba Beylerin gazetesinde yayımlanan hatırat, insan sevgisinden şüphe duyulmayacak bir devlet görevlisinin notlarıdır. Bence o döneme ışık tutan çok önemli bir belgedir. Üstelik de hemen herkesin; her tarafın hakkını teslim etmekten de geri kalmayan bir bakış açısıyla kaleme alınmıştır” (Kuvel 2012: 337).

Yazarın dünya görüşünün temsilcisi Nihat Bey, Türklerle Ermenilerin uzun yıllar birlikte, uyum içinde yaşadıklarını belirttiikten sonra kendi ülkelerindeki Ermenilere ikinci sınıf insan muamelesi yapan Rusya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin çıkarları gereği Ermenileri tahrik ederek bu uyumu bozduklarını ileri sürer:

“Ermeniler, kaç yüzyıldır burada Türklerin, Çerkezlerin, Kürtlerin arasında yaşamaktadır. Buraya yeni yerleşilmedi. Bu zamana kadar buralarda bir Ermeni düşmanlığı olsaydı, Ermenilere dönük bir nefret olsaydı bir avuç Ermeni buralarda barınamazdı... Buradaki Ermenilerin sayısı nüfusun yirmide biri mertebesinde bile değildir. Ama Devlet-i Aliye sayesinde buralarda barış ve kardeşlik hukuku egemen olmuştur. Bugün bu hukuk bozulmuşsa bunun vebali; Ermenilerin kalplerini zehirleyen ve Ermenilerin kanı üzerinden siyaset yapma hevesine düşen Rusya, Avrupa, Amerika gibi ülkeler ve onların çeşitli kisveler altında buralara gönderdiği misyonerlerdir” (Kuvel 2012: 55).

Osmanlı Devleti’ne altı yüzyıldır entegre olarak yaşayan Ermeniler, Balkanlardakine benzer kışkırtma politikaları ile yoldan çıkarılmış, Balkanlar ile Anadolu’nun sosyolojik yapılarının farklılığı görmezlikten gelinmiş, bu politikadan yine masum Ermeniler zarar görmüşlerdir:

“Orada Yunan’ı, Bulgar’ı, Sırp’ı nasıl kışkırtıp komitalar kurdurdularsa burada da aynı oyun oynanıyor. Ama hesap edilmeyen bir şey var. Yunan, Bulgar, Sırp, Arnavut yaşadıkları yerlerde çoğunluktular. Müslümanlarla Hıristiyan kaynaşması çok azdı. Burada 600 yılı aşkın bir süredir yaşanan bir kaynaşma vardır. Burada yaşayanlar etle tırnak olmuşlardır. Kürtler, Türklerin yarısı bile değil. Ermeniler ise kırta biri kadar ya var ya yok. Şimdi kalkıp da buradaki bir avuç Ermeni üzerinden hain planlar kurmak, buradaki Ermenileri ateşe atmaktan başka bir şey değildir ki...” (Kuvel 2012: 67).

Tarihi bilgiyi özümlemiş olduğunu düşündüğümüz Kuvel, iç isyanları bastırmada devletin yetersiz kaldığını, devletin zayıflamasından doğan otorite boşluğunun ise, Osmanlı vatandaşları arasındaki suistimali ve ihaneti körüklediğini tekrarlama gereği duyar. Başlı belada olan devletin askerleri birçok cephede savaştığı için devlet bölge illerinde güvenliği sağlayamamaktadır. Nihat Bey söz konusu illerdeki güvenlik güçlerinin takviyesinin önemini defalarca hükümete bildirmesine rağmen bir sonuç alamaz. Oysa iç savaşlar devleti daha derinden ve yavaş yavaş çürüttükleri için bazen dış savaşlardan daha tehlikeli olabilirler. Erzurum Valisi *“Buraları serhat boyudur paşam! Buraları boş bırakırsak ne İstanbul ne de başka bir yerde rahatlık olur”*(Kuvel 2012: 138) diyerek İstanbul’a dönmeye hazırlanan Nihat Bey’i uyarırken bir kasabanın ileri gelenlerinden Şeyh Nizamettin de durumu şöyle değerlendirir:

“Armudun içi çürüyor paşam! Lakin görürüm ki armudun dışına bakma yanlış, devam etmektedir. Burada Kürt, Türk, Ermeni, Çerkez birbirine düşmüşken cephede zafer kazansan o zaferi kimle kutlayacaksın ki? Asker cephede sırtını Anadolu’ya dönmüş emme, Anadolu da sağlam değil! Buralar çok boşlandı paşam! Buraları büyük felakete doğru koşuyor” (Kuvel 2012: 123).

Devletin otorite boşluğundan istifade edenler sadece azınlıklar değildir. Devletin gücünü kötüye kullanan yöneticiler de halkın huzurunu bozarak, devletin itibarını sarsarak zaman zaman fitnenin sebebi olabilmektedirler. Devlet bu bölgelere atadığı memurunu da denetleyemez hale gelmiştir. *“Özellikle devletin yetkilendirdiği askerî ve sivil yetkililerin bir bölümünün devlet görevlisi olmaktan ziyade tüccar ve haydut gibi davranması, ahalinin devletten yana umutlarını zayıflatmakla kalmamış, herkes kendi adaletini kendisi tesis etmeye başlamıştır”*(Kuvel 2012: 90). Romanda sorumsuz davranışlarda bulunan devlet memurlarını Nihat Bey’in affetmediğini ve katı usullerle cezalandırdığı görülür. *‘Dirayetli, adaletli ve kararlı erkâna’* ihtiyaç olduğunu söyleyen Nihat Bey, bazı yöneticilerin değiştirilmesi gerektiğini hükümete ısrarla bildirmiştir. Yazar, ihmalcı ve kötü niyetli memurlarına karşı önlem

alabilmek için önce devletin kendisinin sağlam bir duruş sergilemesi gerektiğini söyler:

“Devlet kendine çekidüzen vermedikçe ve yapısına uygun hareket etmedikçe asayiş sağlaması bir yana, asayişsizliği cesaretlendirir hale gelmişti. Bunun için de önce devletin varlığını hissettirmesi gerekliydi. Rütbe, paye ve üniformaya sahip kişinin kendisini değil, devleti temsil ettiğini unutmamasına, unutanlara da bunun kararlı bir şekilde hatırlatılmasına ihtiyaç vardı” (Kuvel 2012: 91).

Memleketteki düzensizlikten ordu da nasibini almıştır. Öyle ki *“Osmanlı'nın imparatorluktan önce ordusu dağılmıştır”* (Kuvel 2012: 114). Bir türlü sonu gelmeyen savaşlar ve siyaset sevdalısı subaylar, asker camiasını daha çok yıpratmış ve umutsuzluğa düşürmüştür. Yazar, Türk askerinin psikolojisini şöyle ifade ediyor:

“Ne zaman biteceği belli olmayan savaş ve askerlik, insanların hayatlarının geleceğine dair plan ve hayal kurmasını engelliyordu. Bu nedenle firar olayları sıklaşmıştı. Ailelerinin savunmasız kaldığını düşünen askerler, firar ederek köylerini ve ailelerini korumanın derdine düşmüştü. Anadolu'nun üzerine çöken kara bulutları, kendi ocağının uzağında tutma düşüncesi ağır basıyordu” (Kuvel 2012: 114).

Tehdit ve hiyerarşinin kâr etmediği bu ortamda askeri zapt etmeye çalışan Nihat Bey, askerinin fıkıh bilgisinden çok elde kalan son cevheri olan, samimi imana bağlı dinî duygularına hitap etmeye çalışır.

Yazar, Ermeni soykırımını iddialarının temel aldığı tehcir olayını da tarihî belgelere dayanarak ve olayı bir insanlık dramı şeklinde yorumlayarak anlatmıştır. Romanın hemen hemen yarısı, tehcirin nasıl zorunlu bir önlem haline geldiğini anlatan olaylarla yüklüdür.

“Avrupa, Yunanistan ve Romanya'yı almak suretiyle Türk devletinin ayaklarını kesti. Bulgaristan'ın, Sırbistan'ın ve Mısır'ın kaybı ise bizi kollarımızdan mahrum bırakmıştır. Şimdi ise Ermenileri ayaklandırmak suretiyle ciğerlerimizi sökmek istiyorlar” (Akyol 2009: 33)

diyen II.Abdülhamit'e, Ermeni çetelerine karşı ciddi tedbirler aldığı için onlar tarafından 'Kızıl Sultan' lakabı takılmıştı. İttihatçılar da Ermeni olaylarının zirvesi olan Van isyanından sonra 30 Mayıs 1915'te cephe gerisinin güvenliğini sağlamak amacıyla tehcir kararı alır. Fakat bundan önce 24 Nisan 1915'te bütün Türkiye genelinde Ermeni komitelerine yardım eden 2345 Ermeni tutuklanır. Bu başlangıç Ermeni diasporası soykırım iddialarına başlangıç teşkil eden tarih olarak ele alırlar (Akyol 2009: 74). Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Enver Paşa'nın teklifiyle durumu

nezaketi karşısında geçici kanun çıkartmadan Ermeni tehcirini başlatmış, sorumluluğu da tek başına üstlenmişti. Ancak 24 Mayıs 1915'te bir bildiri yayınlayan Rusya, Fransa ve İngiltere hükümetleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Ermenilerin öldürüldüklerini ve onlardan Osmanlı hükümetinin sorumlu tutulacağını bildirdiler. Olayın milletlerarası bir boyut kazanmasından sonra, Talat Paşa, bu yükü tek başına kaldıramayacağını düşünerek konuyu bir kanun hükmü haline getirmek için Sadaret'e 26 Mayıs 1915 tarihli bir tezkere göndermiştir:

“Bu tezkirede Talat Paşa, Osmanlı topraklarına göz diken istilacıların, ihtiraslarını gerçekleştirmek için Osmanlı tebaası olan Ermeniler arasına nifak soktuklarını ve yardım ettiklerini, isyan eden Ermeniler'in düşmana karşı savaşan ordunun harekâtını güçleştirmek için her çeşit engellemeleri yaptıklarını, askere erzak ve mühimmat nakline mâni olduklarını, düşmanla işbirliği yaptıklarını, bir kısmının düşman saflarına katıldıklarını, askeri birliklere ve masum halka silahlı saldırıda bulduklarını, şehir ve kasabalarda katl ve yağmacılık yaptıklarını, düşman deniz kuvvetlerine erzak temin ettiklerini ve müstahkem mevkiileri düşmana gösterdiklerini açıkladıktan sonra, devletin selameti için köklü tedbire ihtiyaç duyulduğunu ve bunun için, harp sahasında olaylar çıkaran Ermeniler'in başka bölgelere nakline karar verildiğini ifade etmektedir” (Halaçoğlu 2011: 69).

Bir savaş zarureti olan tehcir kararı Alman Genelkurmayı'nın önerisi ile alınmış ve onlar tarafından planlanmıştır.³

Yüzlerce kilometre yolu savaş şartları sebebiyle çoğu zaman vasıtasız kat etmek zorunda kalan Ermenilerin bir kısmı salgın hastalıklar, yiyecek sıkıntısı ve çete faaliyetleri yüzünden yollarda ölürler. Asker kaçaklarının ve Kürt gruplarının saldırılarına uğrayan Ermeniler bazen de mülkî görevlilerin ve askerî jandarma yetkililerinin suistimallerinin esiri olmuşlardır. Ermenilerin altın vs. kıymetli eşyalarını alan, kadınları ve genç kızlarını kaçıran jandarmalar birçok yerde konvoyları tamamen katletmişlerdir. *“Bazı kendini bilmezlerin elinde bu kararın uygulanması bir faciaya bir fecaate dönüştü”* (Talat Paşa 2006: 81-82; Akyol 2009: 83) diyen Talat Paşa hatıralarında Ermenilerin maruz kaldığı faciaların hükümet tarafından değil, mahalli çetelerle sorumsuz elemanlar tarafından yapıldığını anlatır. Savaş şartları sebebiyle Ermenileri koruyacak yeterli jandarma ve polis gücünün olmaması da

³ Çanakkale savaşlarının uzatılarak Avrupa'daki cephelerde Almanların rahat etmesini sağlayıcı teşvik ve telkinler gibi, tehcir kararının ardında da, Alman generallerinin telkinlerinin bulunduğu bugün bilinmektedir.

güvenliği aksatan bir diğer sebeptir. Ayrıca güvenlik güçlerinin yetersizliğinden dolayı hapisten şartlı bırakılanlara da muhafızlık görevinin verilmesi Ermenilere yönelik saldırıları artırmıştır. Talat Paşa'nın Berlin'de Ermeni terörist Teleryan tarafından öldürülmesi üzerine yapılan yargılamada bilirkişi sıfatıyla kendisine söz verilen Mareşal Liman Von Sanders, bunu vurgulayan şu açıklamayı yapmıştır:

“Savaştan önce Türk donanması gerçekten çok iyi durumdaydı. Fakat savaş sırasında orduyla birleştirildi ve jandarma hizmetleri genellikle iyi unsurlardan oluşmayan yardımcı birliklere verildi. Bunların bir kısmı haydut, bir kısmı da işsizdi. Bunların arasında disiplin tabii çok zayıftı. Ermeni kabilelere yapılan dehşet verici şeylerden söz ederken bu durumun da hesaba katılması gerekir. Bunu yapanlar Türk askerleri değil, o zamanlar zorunluluk sonucu kurulmuş olan yedek jandarma birliklerinin mensuplarıydı” (Akyol 2009: 91).

Tehcir hadisesinde sadece Ermeni vatandaşları değil, onları korumakla görevli binlerce Türk askeri de ölmüştür. Bugün Ermenilerin kin ve nefretle andığı, katil olarak nitelendirdiği Talat Paşa, tehcir sırasında yaşanan hadiselerden dolayı ne kadar üzgün olduğunu hatıralarında belirtir. Savaş şartlarında Ermenilere karşı yapılan saldırılardan dolayı savaş komisyonları kurulmuş, kabilelere kötü davrananlar onların gözü önünde idam edilmişlerdir. Ayrıca Osmanlı toprakları içinde bir bölgeden bir bölgeye gerçekleştirilen tehcir faaliyeti ülkenin güvenliği açısından sonuç vermiş, Osmanlıların hâlâ elinde bulunan yörelerde Ermeni ayrılıkçıların saldırıları sönüp gitmiştir (Akyol 2009: 66-98).

Bu tarihî hadiseleri romanın dokusuna ustalıkla yerleştiren yazar, olmayan bir şeyi varmış gibi göstermeye çalışmaz, olan bir şeyi de görmemezlikten gelmez. Yüzbaşı Samet ve teğmen İsmail Hakkı sorumlu oldukları kabileyi menzile ulaştırmak için ellerinden geleni yaparlar. Alelacele planlanmış bir hareket olan tehcir hadisesinde beklenmedik krizleri vicdanlarına danışarak çözmeye ve kimseyi mağdur etmemeye çalışırlar. Bunun farkında olan bazı Ermeni aileler, minnetlerini ifade etmek için torunlarının ismini Samet koymak isterler. Emzikli annelere kolaylık gösterilir, bebeklere süt tahsisi yapılır. ‘*Adı tabur kendisi bölük olan*’ bir grup askerle kabileyi korumaya çalışan Yüzbaşı, Valiliğin kabilelere muhafızlık etmek şartıyla hapisten salıverdiği eşkıya kılıklı adamlara fırsat vermez. Hükûmetin ve onun şerefli askerlerinin iyi niyetini, sabır ve emeğini Haluk karakterinde insanların boşa çıkaracağını söylerken olayların gerçek sorumlularını ifşa eder:

“Şu manzara insan olanın yüreğini parçalar, ekmeğini, suyunu bölüştürür. Amma insan olana yaptırır ha... Lakin hayvan olan ne yapar bilir misin aslanım?

Hayvanda hak ve adalet olur mu? Hayvan olan, hamurunda hayvanlık olan için bu manzara, dolunay demektir. Dolunayda bu insan görüntümlü hayvanlar gerçek suretlerine, gerçek tıynetlerine dönerler. Lakin böylesi sütü bozukların kansızlıkları, yüzyıllar süren yürek yaraları doğurur. Senin benim torunumun haklı davasını haksız gösterecek, açık alnını dik tutturmayacak ayıplar doğurur” (Kuvel 2012: 249).

Yazarın bakış açısını yansıtan roman kişilerinden Şenol Hoca da, tehcir sırasında bazı sorunların yaşandığını kabul etmekte, fakat bütün olumsuzlukların faturasının Türk milletinin önüne konmasına da rıza göstermemektedir:

“Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutulmaları öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşananlar, bir Türk olarak övülebileceğim veya öğündüğüm olaylar asla değildir. Lakin Ermeni tehciri meselesindeki sorumluluğun sadece Türk milletinin sırtına yüklenmesine karşıyım. Ruslar, İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar ile onların ajanları, nifakçı misyonerler; kısacası, masum Ermenileri ateşin ortasında bir başına bırakanlar, Osmanlı Devleti’ne başka türlü hareket etme imkânı da tanımadılar. Bir bakıma uçurum kenarına sürükledikleri masum insanların, uçurumdan aşağıya düşmesinin propagandası yapılıyor (...) O vakitler bedenleri üzerinden, aradan yıllar geçtikten sonra da cesetleri üzerinden siyaset yapanlar hep aynı. Hiç değişiklik yoktur” (Kuvel 2012: 342).

S. Dursun Kuvel’in, bu hassas konuyu hiç kimseyi doğrudan suçlamadan, ecdada karşı kin ve nefret tohumları ekmeden vermesi de büyük bir yazar olgunluğudur. Yazar eleştirilerini Nihat Paşa aracılığıyla birkaç noktada toplar.

“...Devletin gücünü hatta yetkisini gasp etmiş ağaların gönüllü hoş olsun diye Hamidiye Alayları’nı kurmasaydık... Zenginleşen nüfuzlu, cahil ve muhteris ağaların lazım oldukça eşkiyayı da kendi kurduğu veya teşvik ve yardım ettiği hakikatini görmezden gelmeseydik... Ermeni halkın inanışlarının ve patriklerinin diğer Ortodokslardan ayrı olduğunu görerek Avrupalı devletlerin veya Çarlığın bunları tahrik etmesine imkân verecek yanlışları da, şımarmalarına yol açacak zayıflıkları da mazur ve makul saymasaydık... İstanbul’un dışında farklıca bir dünya bulunduğu gerçeği, her seviyedeki memurumuzun da, Meclis-i Mebusanın da,

hükûmetin de bilgi ve idraki içinde olsaydı... Bu idrak, yeni bir derleniş, yeniden bütünleşme, yeniden müreffeh yaşama heyecanı hâlinde ortaya çıksaydı...(...) Kırmızıbiber kurutanları, hürriyet için bayrak açmış zanneden zabıtlarımız olmasaydı... ” (Kuvet 2012: 185-186).

Yazar, burada, tanıdığı olduğu olayları, hikâyeleriyle tespit ve tenkit eden Ömer Seyfeddin’in, milliyet bilincine eren azınlıkları hâlâ sadık bir Osmanlı teb’ası olarak görme saflığını simgeleyen olayları konu alan ‘Nakarât’ ve ‘Hürriyet Bayrakları’ adlı hikâyelerini de anmadan geçemez. Gerçekleri göremeyen Türk subayı, kurutulan kırmızıbiberleri dalgalanan Türk bayrağına benzeterek uzaktaki Bulgar köyünün de hâlâ kendisini Osmanlı hissettiğini ve On Temmuz Bayramını coşkuyla kutladığını düşünecek kadar iyi niyetlidir.

Yazar romanında tehirden sonra Amerika’ya yerleşen Ermenilerin faaliyetlerinden de bahsederek, konunun boyutlanmasının ve derinleşmesinin, hatta uluslar arası platforma taşınmasının baş aktörü olan ABD’nin (Kantarıcı 2004: 349) Osmanlı Ermenileri üzerinde 1890’dan başlayarak yürüttüğü siyasetin günümüzde nasıl sonuçlar verdiğini göstermek ister. Soykırım iddiaları, Amerika’da yaşayan üçüncü kuşak Ermenilerini bir araya getirecek, onlara kimliklerini hatırlatacak tek birleştirici güçtür. Amerika’daki Ermenileri yeni hedefleri doğrultusunda örgütleyen Karabet Terziyan, Artin Efendi’ye şunları söyler:

“Unutma ki karşılıklı menfaatler neredeyse herkes orada menfaatlerinin dairesinde bir araya gelir. Dün Rusların safında gönüllü olarak Türklere karşı savaştık. Bugün Ermeni davasının unutulup gitmemesi için hem Ruslara hem de Türklere karşı mücadele etmekten başka çaremiz yoktur. Bunun için de en büyük dayanağımız Amerika olacak. Bu sebeptendir ki Amerika’da teşkilatlanmak ve Ermeni idealini yaşatmak mecburiyetindeyiz (...) Ermenistan’daki kardeşlerimiz esaret altındadır. Ermeni idealinin propagandasını buradan yapmaktan başka çıkar yolumuz yoktur. Bizim ömrümüz yeter mi bilemem. Lakin Ermeni idealinin kök salacağı ve dünya siyasetinde belirleyici olacağı çalışmalar bugünden başlattığımız çalışmalardır” (Kuvet 2012: 304).

Amerika’ya göç eden ilk Ermenilerin çok zorluk çektikleri bilinir. “Bu ülke bizi yutacak Zibet” diyen Artin Efendi’nin Amerika’daki yalnızlığı gelecek nesillerin de dağılımı ve yalnızlığını haber vermektedir.

Yazarın meseleyi değerlendirirken geçmişte bir suçlu aramak yerine bu süreci bütün yönleriyle işlemeye çalıştığını söylemiştik.

Romanda yer alan Ermeni mezalimine ilişkin vahşet sahneleri de bazı romanlarda karşımıza çıkan ve korku filmlerini aratmayan aşırılıklardan arındırılmış, savaş şartlarında karşılıklı yaşanan bir acının ifadesi ve bu sürecin bir parçası olarak işlenmiştir. Ermenilerin yaptığı katliamlar tehcir kararının alınmasında rol oynayan temel nedenlerden biridir. Yazarın bir köy baskını anlatıldığı şu sahneler savaşın ve can korkusunun soğuk yüzünü tanımayan bir nesil için ne kadar ibret vericidir:

“Ölüm ve vahşetin çirkin aksisedası, sürekli kulaklarında uğulduyordu. Küçük bebeği olan anneler, kucaklarındaki bebeklerini can havliyle gözü dönmüştüğün emellerinin erişemeyeceği ücra köşelere kaçırmak için çabalarken elinden tuttuğu çocuklarını hayatta tutmak için koşturan ablalar ve anneler ise çocukların kolunu koparırçasına çekiştiriyordu. Bebekler de peşlerine düşen ölümün sesini, çocuklar gibi tanımışçasına hiç ses çıkarmadan büyüklerinin koşturmasına sessizce eşlik ediyorlardı. Daha yaşamadan, hayatın sıcaklığını fark edemeden ölümün soğuk nefesiyle yüzleşen çocuklar, kendilerini vahşi kovalamacanın menzilinden çıkarmak için canını dişine takmış nasırlı ellere tutunmak zorunda kalmıştı.

Vahşetin sesi de nefesi de vadide ne kadar hayat varsa söndürmeye devam ediyordu. Arkada kalıp da vahşi emellere yakalananların ölümü, önden kaçanlara zaman kazandırıyor. Vahşi çığlıkların önünde kalan fersiz bedenler, paramparça edilirken toprağı ıslatan kanları, henüz vahşi çığlıklara yakalanmamış olanların hayatta kalma şansını artırıyor. Cansız yere düşen her beden, vahşetten bir adım ileride olan bedenlere birkaç dakikalık daha hayat bağışlıyordu” (Kuvel 2012: 278-279).

Yazar tarihî romanına gündemde olan ve kriz yaratmaya devam eden bir meseleyi ‘Ermeni gailisi’ni konu olarak seçmiş, 1914- 1920 yılları arasını işlemesine rağmen romandaki atıflarla bu yılların gerisindeki olaylara da değinmiş ve meseleyi yeniden hortlatıldığı 70’li yıllardan günümüze kadar getirmeyi başarmıştır. Bilâl Şimşir, Emre Kongar’ın kendisinin de onayladığı bir tespitini aktarır. Emre Kongar şöyle demektedir:

“Ermeni sorunu, temeli 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’na kadar dayanan bir siyasal süreç olarak görülmez, Osmanlı’nın Batı tarafından paylaşılma sorunu ile ilişkisi kurulmaz, Birinci Dünya Savaşı’ndaki Osmanlı Rus Savaşı’ndan bağımsız ve Sevr Antlaşması ile Kurtuluş Savaşı dışında düşünülür ise... Tabii ortalıkta ‘soykırım’ iddialarından geçilmez” (Kongar 2005; Şimşir 2009: 11-12).

S. Dursun Kuvel, meseleyi sadece Türk-Ermeni çatışması şeklinde soyutlayarak ele almamış, sorunun daha iyi kavranabilmesi için tarihî atmosferi detaylarıyla yansıtmıştır. Ermeni meselesi milliyetçi akımların doğurduğu, birçok tavizin beslediği ve nihayet savaşın tetiklediği bir meseledir. Fırsatçı faylar özellikle Osmanlı'nın birçok cephede savaş verdiği ve bağışıklık sisteminin çöktüğü 1914-1920 yılları arasında yılların basıncına dayanamayarak kırılmaya başlar. Romanda savaşın soğuk yüzü, Anadolu insanının fakirliği, askerın çaresizliği, devletin başıboşluğu gibi ayrıntılar klasik yapıda bir roman olmasına rağmen ustalıkla gösterilir.

Romancı eseriyle “*tarih yazımına katkı yapamaz ama insanların kafasında meşru şüpheler uyandıracak kurgular yapabilir* (Talay 2000: 349). S. Dursun Kuvel'in roman kişilerinden Başkonsolos Merter Bey, Türkiye'nin, Ermeni diasporasının soykırım iddialarına karşı, Anadolu'daki masumlara karşı girilen Ermeni katliamlarını, gururuna yediremediği veya unutmak istediği için gündeme getirmemekle doğru davranıp davranmadığını tartışmaya açar. Yine Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan başlamak üzere azınlıklara verilen tavizler, tehcir sırasında hırsız ve haydutlara muhafızlık verilmesi, devletin şımarttığı ağalar, Anadolu'nun ihmali vs. hususlar da bu kapsamda tartışılması gereken diğer meseleler olarak romanda karşımıza çıkar.

SONUÇ

Ermeni meselesi konusundaki yaklaşımların farklılığını gördükçe, tarihin de bir kurgu olduğu iddiası, konu üzerinde düşünmüş olanlara ne kadar anlamlı görünüyor. Tarihî olaylar ve bu arada Ermeni meselesi nesilden nesile devirden devire farklı yorumlanmıştır. Hatta aynı devrin, aynı ülkenin aydınları bile, tutarlı bir söylemde birleşmiş değillerdir. Çağının aynası olan tarihî romanların incelenmesi, bu farklılığı, nedenleriyle birlikte ortaya koyabilecek değerli çalışmalardır. “*Şahsenem*” romanı da, Ermeni meselesinin 2012 yılı itibarıyla nasıl yorumlandığını gösteren, devletin resmi söylemi ile uyumla birlikte, içerdiği birtakım tekliflerle bilgisizliği de, güçlü bir sese dönüşemeyen resmî görüşü de eleştiren tespit ve yorumlara yer veren değerli bir romandır. Kalıcı olmak niyeti taşıyan bir yazarın, memleketin kaderini tayin eden konuları işlerken, mizaha, ironiye, fantastiğe kaçma gibi bir lüksü yoktur. Hele tarih kitaplarının, yıllarca aynı ezberleri tekrarlayarak zihinleri kör ettiği bir ülkede yaşıyorsa eğer. Romanın öncelikli gayesi, konu tarihî bile olsa estetik bir bütünlük kurabilmesidir. “*Romanda bütün yöntem sorunu, birtakım katı kurallara değil de, romancının yazdıklarını benimsetebilme gücüne indirgenebilir*”(Foster 1982: 120). *Şahsenem* romanında, olayları insan açısından sonuçları üzerine odaklayarak ele alan ve tarih tezini bir insanlık trajedisinin arkasına gizlemeyi başarabilen

S. Dursun Kuvel, romanıyla Türk insanına ve özellikle ciddi şeyleri okumaktan hoşlanmayan gençliğe roman sınırları içinde bilgi ve bilinç verebilecek inandırıcı bir ‘edebî’ eser ortaya koymuştur. Gerçekten de “Ortaokul’da okuduğu tarihi herkes unuttur, ama romanda okuduğu, taş gibi sağlam kalır” (Talay 2000: 349).

Büyük romancıların, Yüzbaşı Dreyfüs’ün gasbedilen hakkına (Emile Zola), katledilen bir gazetecinin hukukuna (Yakup Kadri Karaosmanoğlu) ait ‘hakikati’ daha sonra da olsa, birer romanla ortaya koymuş olduklarını unutmamalıyız. Öncelikle siyaset adamları ve gazete yazarları, sonra da entellektüel sorumlulukları olduğuna inananlar, *Şahsenem*’de, roman gerçeğine dönüştürülmüş bazı çileli hayatların arkasındaki ‘hakikat’i görebileceklerdir.

Sadık Tural, ‘edebî eser’i geleceğe taşıyacak nitelikleri şöyle belirliyor:

“Edebiyat eseri bütün zamanların değişmez hakikatlerini işledikçe klasikleşir. Zamanın elinden tutmak isteyen edebiyatçı, mutlak hakikatin arayıcılığına soyunmuştur. O’na göre edebiyat eseri ‘hüsranda olan insanoğluna’ bir taraftan ‘sabır’ bir taraftan fazileti tebliğ ve telkin eder; edebiyat eserindeki fiktifli / itibârilik yazarın dünya görüşü ile edebî gücü (fâil-sebep)nün toplamından ibarettir, denilemez mi? Kendisini bir zaman aralığının gerçeğine hapseden muhakeme, eserini de peşinen mahkûm etmiş olmaz mı?”

Edebiyat eserindeki gerçekler, hayatın içinde bulunmakla beraber, hakikate götürücü olanlarından seçilerek edebî türün verdiği imkân -veya imkânsızlıklarla- yeniden yaratılmış olmalıdır; daha sonraki zamanlara ulaşabilecek olanlar ise, devamlı değişmez hakikatlerin peşindeki edebiyat eserleridir” (Tural 2004: 92).

Edebiyat metinlerini, birer tarih, sosyoloji, psikoloji veya teoloji metni olarak kabul etmemeliyiz; ancak, son yıllarda Osmanlı Tarihini işleyen dizilerin yarattığı tarih iklimine bağlı etkilerin fazlalığını ve buna bağlı olarak tarihçilerin, zaman zaman bu dizilerin etkilerini eleştirdiklerini unutmamalıyız. Gerçek tarihçilerin ‘hakikatin inkâr edilmesini’ önleyen, tarih araştırmacılarının az çalışmasının eksiklerini giderebilen tarih konulu roman, hikâye, drama veya tv dizilerine alanlarına müdahale sayarak sert eleştiriler yöneltmelerine de katılmak mümkün değildir. Romanın, senaryonun, sinema ve televizyonun etkisi ve gücü eleştirilebilir mi?

21 yarı bağımsız bölümden oluşan *Şahsenem* adlı romanın 13. Bölümü, her vatandaşımıza okutulmalıdır. Eserin yazarı S. Dursun Kuvel’in konuya hakim olduğu, sıradan bir serüven romanı yazmayı

kabullenmediği her bölüm sonunda okuyucunun zihninde yankılanıyor. Tarih, sosyal psikoloji, folklor ve siyaset alanlarına ait bilgileri, yansız bir roman gerçeğine dönüştürebilmiş olması da yazarı başarılı kılmaktadır. Ermeni galesi konusunda bu romanın, yeniden kamuoyu oluşturacağına inanıyorum. Diğer yandan, Doğu Anadolu’nun sosyal ve siyasal yapısı üzerinde plan ve uygulamaları bulunan olumlu ve olumsuz çevrelerin de, bu önemli romandan yararlanacaklarını düşünüyorum. Yalnızca romanın 17. Bölümünün yeterince işlenmemişliğini de belirtmek istiyorum.

Savaş şartları karşısında İnsanların nasıl sınındığını anlatarak insanlık durumlarını tespit eden; fazileti, sabrı, iyi niyeti öne çıkaran ve tabii ki bir dünya görüşü taşımakla birlikte, kör bir ideolojiye teslim olmayan S. Dursun Kuvel’in “*Şahsenem*” adlı romanı, her devirde zevkle okunabilecek eserlerden biri olarak, tarih ve edebiyatın etkileme gücünü gösteren organik bütünlükte yerini alacaktır.

KAYNAKÇA

- AKYOL, Taha (2009), *Ortak Acı 1915 Türkler ve Ermeniler*, 2.bs., Doğan Kitap, İstanbul.
- BALABANLILAR, Mürşit (2003), *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.
- FOSTER, E. M. (1982), *Roman Sanatı*, (Çev. Ünal Aytür), Adam Yay.
- HALAÇOĞLU, Yusuf (2011), *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- KANTARCI, Şenol (2004), *Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi*, İstanbul.
- KONGAR, Emre (14 Mart 2005), “Tarihe Yanlış Bakmak”, *Cumhuriyet*.
- KUVEL, S. Dursun (2012), *Şahsenem*, Elips Kitap, Ankara.
- PERİNÇEK, Mehmet (2005), *Ovannes Kaçaznuni, Taşnak Partisi’nin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansı’na Rapor)*, Kaynak Yay., İstanbul.
- PERİNÇEK, Mehmet (2006), *Ermeni Devlet Adamı B.A. Boryan’ın Gözüyle Türk Ermeni Çatışması*, İstanbul.
- PERİNÇEK, Mehmet (2009), *Rus Kafkas Ordusu Kurmay Başkanı Tuğgeneral L.M. Bolhovitinov 11 Aralık 1915 Tarihli Resmi Ermeni Raporu*, İstanbul.
- ŞİMŞİR, Bilâl N. (2009), *Ermeni Meselesi (1774-2005)*, 5.bs., Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Talat Paşa (2006), *Hatıralarım ve Müdafaaam*, Kaynak Yay.
- TALAY, Birsen (Haziran 2000), “Tarih ve Roman İlişkisi Üzerine”, *Tarih ve Toplum*, C.33, S.198.
- TURAL, Sadık (2004), “Gerçek, Hakikat ve Edebiyat Eserinde Gerçek Kavramları Üzerine Bir Deneme”, *Edebiyat Bilimine Katkılar -I*, Yeni Avrasya Yay., Ankara.

- TURAL, Sadık (2005), “Tarihî Roman ve Atsız’ın Tarihî Romanları Üzerine Düşünceler”, *Zamanın Elinden Tutmak*, 5.bs., Yüce Erek Yayınevi, Ankara.
- TURAL, Sadık (2006), *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, 5.bs., Ankara.
- TURAL, Sadık (2008), *Ermeni Meselesine Dair*, 2.bs., ATAM Yay., Ankara.
- YALÇIN, Alemdar (2002), Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946), Akçağ Yay., Ankara.
- YAVUZ, Hilmi (Mayıs 1997), “Tarihi Roman Ancak Belli Bir Tasarımdan Yola Çıkılarak Yazılabilir”, *Hürriyet Gösteri*, S.197.